

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2013

Klára Struhárová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Co je pragmatismus, co pragmatické?

Filozofie a výchova podle J. Deweye

Klára Struhárová

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Co je pragmatismus, co pragmatické?

Filozofie a výchova podle J. Deweye

Klára Struhárová

Vedoucí práce:

PhDr. Jaromír Murgaš, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, srpen 2013

.....

Obsah

1	Úvod	2
2	Pragmatismus	5
2.1	Historie vzniku a hlavní představitelé	5
2.2	Základní rysy a kořeny pragmatismu.....	7
2.3	Filozofický význam pragmatismu.....	12
3	Koncept zkušenosti	15
3.1	Metafyzika zkušenosti	15
3.2	Zkušenost a myšlení	17
3.3	Hlavní rysy zkušenosti.....	20
4	Filozofie výchovy.....	24
4.1	Historie pragmatistické filozofie výchovy	24
4.2	Pojetí výchovy postavené na koncepci zkušenosti.....	29
4.2.1	Výchovný proces.....	29
4.2.2	Výchova jako růst.....	33
4.2.3	Myšlení ve výchově a morální důsledky výchovy	38
5	Závěr.....	47
6	Použité zdroje	51
6.1	Seznam literatury	51
6.2	Elektronický zdroj	52
6.3	Jiný zdroj.....	52
7	Resume	53
8	Přílohy.....	55

1 Úvod

Téma práce, „Co je pragmatismus, co pragmatické, v upřesnění: Filozofie a výchova podle J. Deweye“, je zajímavé zejména proto, že výchova je nutná pro každou lidskou společnost. Jak zdůrazňuje Z. Kratochvíl ve své filozofické knize o roli výchovy a vzdělání, výchova je nezbytná pro rozvoj osobnosti, zároveň umožňuje člověku se do společnosti začlenit.

Kvůli svému zásadnímu významu se historicky výchova stává stále propracovanější a důležitější. Od pradávna budila pozornost filozofů, kteří se snažili jí dát určitou podobu. Podle Kratochvíla výchova a vzdělání je filozofií, pečuje o životní pohyb.¹

Pro základní charakterizaci pragmatismu použijme nyní přehlednou práci F. Singuleho *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*. Singule píše, že pragmatismus, a s ním i pragmatistická pedagogika, se začal rozvíjet koncem 19. století ve Spojených státech amerických. Jak je všeobecně známo, jedná se o přístup usilující o propojení teorie a konkrétní životní praxe. Pragmatismus se neptá na podstatu a příčinu věcí, ale směřuje k výsledkům a faktům, které z věcí plynou. Proto se pragmatismus často orientoval na otázky psychologie a výchovy. John Dewey, byl právě tím představitelem pragmatismu, který se zaměřil na samotnou výchovu. Podle Singuleho nejen že odmítal takovou filozofii, která neslouží praktickému způsobu života, ale naopak se snažil o k praxi směřující přepracování všech oblastí duševního konání, například morálky, kultury, epistemologie a demokracie.²

---

¹ KRATOCHVÍL, Z., *Výchova, zřejmost, vědomí*, Herrmann & synové, Praha 1995, s. 13.

² SINGULE, F., *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1990, s. 13.

Moje práce se podle obvyklé logiky výkladu tématu v první kapitole nejprve zabývá vznikem pragmatismu, jeho historií a významnými představiteli tohoto směru. Přibližuje historické události a okolnosti, které vedly ke zpopularizování této formy myšlení. Dále se zaměří na rysy pragmatismu a filozofický význam pragmatismu.

Následující kapitola se věnuje přímo pojetí pragmatismu u J. Deweye. Základem filozofie Johna Deweye byla zkušenost, zkoumal, jaké postavení ve výchově zaujímá právě pojetí zkušenosti. Zdůrazňoval, že je potřeba vycházet z toho, co člověk zakouší a jak skrze zkušenost poznává.³

Závěrečná, třetí kapitola obsahuje historii pragmatistické filozofie výchovy a pojetí výchovy postavené na koncepci zkušenosti podle J. Deweye.

Závěr práce je pokusem o shrnutí klíčových tezí Deweyho filozofie. Jeho myšlenky přitom zasáhly i do jiných oborů, například do psychologie nebo sociologie. Z velké části právě Deweyho uplatňování myšlenek pragmatismu v nejrůznějších oborech se pragmatismus stal významným filozofickým směrem. Deweyho pojetí filozofie výchovy jistě není zcela bez trhlin, ovšem tyto nedostatky mohou být nápomocné dalšímu bádání.

Cílem práce je nejen podat přehled filozofických a výchovných principů podle J. Deweye, ale také srovnat přístup tohoto filozofa s přístupy J. Sokola a J. Patočky jako představitelů odlišného přístupu.

V neposlední řadě by se někdo mohl pozastavit nad používáním výrazů pragmatický a pragmatistický. Zdroje, ze kterých jsem čerpala,

---

³ HROCH, J., ŠÍP, R., MADZIA, R., FUNDA, O., *Pragmatismus a dekonstrukce v anglo – americké filozofii*, Paido, Brno 2010, s. 159.

kromě díla Karla Čapka, odlišnost obvykle neuvádějí. Zachovala jsem převážně ustálená spojení, jako např. pragmatická pedagogika, aj. Pro účely této práce by však bylo vhodnější používat výraz pragmatistický, pragmatisté, atd. Pragmatismus, jak je chápán dnes, je vzdálený od pragmatismu, kterým se zabývám se své práci.

2 Pragmatismus

2.1 Historie vzniku a hlavní představitelé

Podle Hlavinkových *Dějiny filozofie* pragmatismus vzniká v souvislosti s tím, že koncem 19. století dochází ve Spojených státech amerických k rychlému vědeckému a technickému pokroku, rozvíjí se hospodářství, mění se kultura a společnost. Toto prostředí je příznivé pro nové způsoby myšlení a celkově i pro pragmatismus. Mění se základní představy, ba dogmata o světě i o vědění. Tak např. základní matematické termíny se v této době proměňují, geometrie počítá s více rozměry, už ne pouze se třemi. Některé stěžejní rysy klasické fyziky byly zbořeny teorií relativity Alberta Einsteina a kvantovou mechanikou. V biologické sféře docházelo k úspěchům na poli genetiky. Vznikaly nové obory, například ekologie. Dochází k významným zkoumáním v oblasti psychologie a medicíny.⁴

V knize *Pragmatismus* autoři Višňovský a Mihina píší, že pro období vzniku a vývoje pragmatické filozofie historici převzali název „Zlatý věk“. Jedná se prudký rozvoj průmyslu a hospodářství v poslední třetině 19. století, kam spadají práce zakladatelů pragmatismu - Ch. S. Peirce, W. Jamese a Johna Deweye. Amerika se vzpamatovávala z Občanské války (1861 – 1865), přičemž hlavní hybnou silou této obnovy byl průmysl, podporovaný novými technickými vynálezy, například T. A. Edisona. Podle uvedených autorů byli přední průmysloví a techničtí vůdci oné doby ztělesněním *amerického snu*, kdy zbohatli vlastním úsilím – představovali ideál praktického i důmyslného *selfmademana*.⁵ Praktický duch spojující úspěchy těchto průmyslových představitelů s také prakticky zaměřenou filozofií pragmatismu samozřejmě jistou spojitost

---

⁴ HLAVINKA, P., *Dějiny filozofie – jasně a stručně*, TRITON, Praha 2008, s. 202-204.

⁵ VIŠŇOVSKÝ, E., MIHINA, F., *Pragmatismus*, IRIS, Bratislava 1998, s. 10-11.

představoval, ale vedl také na počátku 20. století až k jejich hrubému ztotožňování. Praktický a „pro-člověčí“ duch pragmatismu ovlivnil v té době také českého studenta filozofie K. Čapka, který o pragmatismu napsal svou zdařilou diplomovou práci. V ní nejen pragmatismus představuje, ale právě jej také obhajuje proti jeho ztotožňování s hrubým duchem pouhé empiričnosti, praktičnosti, ziskuchtivosti, bezzásadovosti atd.. Čapek zde zásadně odmítá tvrzení, že pragmatismus „je filozofií obchodníků, je novým jménem pro opouštění zásad ve prospěch okamžitých výhod a měli bychom jím pohrdat.“⁶

Dále se Čapek vyjadřuje ke spojení demokratičnosti jak v americké společnosti té doby, tak duchu pragmatismu. Tam, kde je společnost demokratická, je prý hodnotné to, co je zřejmé, hmatatelné, co lze prakticky využít. Dalo by se proto prý říci, že pragmatismus vyrůstá z naturalismu, ne z idealismu, který je pro praktického Američana příliš abstraktní. Spojení mezi duchem americké společnosti, jejím i průmyslovým rozvojem, demokratičností apod. a filozofií pragmatismu tedy v nějaké formě nepochybně existuje. Proto se, uvádí Čapek, tedy pragmatismus ve Spojených státech „zdárně rozvíjel a začátkem dvacátého století se stal určujícím směrem“.⁷

Do Evropy pragmatismus přinesl především William James, který v roce 1907 vydává slavné dílo *Pragmatism*. Tento myslitel řekl, že pragmatismus je nové jméno pro některé způsoby myšlení. Jako pravdivé se osvědčuje to, co nám pomáhá se dobře vyrovnat s nároky, které na nás klade životní skutečnost. Neexistují dva stejní identičtí lidé, ani dvě naprosto stejné události, které se k nim vztahují, neexistuje proto ani jedna pro všechny určující pravda. James říká, že každý člověk by si měl svobodně vybrat z množství rovnocenných pravd. Pro to, jakou pravdu

---

⁶ ČAPEK, K., *Pragmatismus čili filozofie praktického života*, Votobia, Olomouc 2000, s. 13-14.

⁷ Tamt., s. 13.

budeme sdílet, je důležitá především naše zkušenost. A záleží pouze na našem rozhodnutí.⁸ Slovy Jamese: „*Milióny položek vnějšího řádu jsou vystaveny mým smyslům, které však nikdy nevstoupí do mé zkušenosti. Proč? Protože pro mne nejsou zajímavé. Pouze ty elementy, kterých si všímám, formují mou mysl – bez selektivního zájmu je zkušenost vnější chaos.*“⁹

Propojme nyní ještě charakteristiku pragmatismu s jeho historií. Již uvedený P. Hlavinka považuje za důležité pozastavit se nad tím, co historicky pragmatismu předcházelo a předkládá názory vybraných myslitelů. Uvádí, že k jakémusi druhu před-pragmatismu se přikláněli filozofové ve všech obdobích. Za předchůdce pragmatismu můžeme podle něj považovat již Protágoru. V Hlavinkově podání jediná jistota je „má“ subjektivní skutečnost, člověk si sám určuje, co je v určitou chvíli skutečné. Okolní stáleměnicí bytí lze sevřít pouze „mými“ osobními zájmy.¹⁰ A také Sokrates, uvádí Hlavinka, se také nesnažil vysvětlovat metafyzickou podstatu světa, ale spíše se zajímal o otázky týkající se praktického života. Lidská rozumnost záleží na osobním mentálním výkonu.¹¹

2.2 Základní rysy a kořeny pragmatismu

Co tedy tvoří kořeny pragmatismu, co je důležité, co tvoří jeho jádro? Kolektiv autorů uvádí v knize *Pragmatismus a dekonstrukce v anglo-americké filozofii* (dále jen *Pragmatismus a dekonstrukce*) tyto tři základní rysy:

„1) *idealismus, na něm založené*

⁸ JAMES, W., *Pragmatism: nové jméno pro staré způsoby myšlení*, CDK, Brno 2003, s. 7.

⁹ Tamt., s. 8.

¹⁰ HLAVINKA, P., *Dějiny filosofie – jasně a stručně*, c. d., s. 41.

¹¹ Tamt., s. 43.

2) širší pojetí zkušenosti a

3) specifický vztah mezi jednotlivcem a společností.¹²

Je třeba mít na paměti, že rozvoj amerického myšlení byl ve všech směrech složitější a ovlivněný mnoha skupinami. Jako jedny z nejvýznamnějších myslitelů, v jejichž myšlení byly zastoupeny uvedené rysy, uvádí autoři výše zmíněné knihy Jonathana Edwardse (1703-1758) a Ralpa Waldo Emersona (1803-1882).¹³ „*Nejstarší literární památky, které přineslo osídlování a dobývání amerického kontinentu, byly logicky svázány s puritánskou kulturou lidí, kteří ve svém náboženském nadšení vytvářeli první stálá, spořádaně se rozvíjející sídla. Byly to deníky vůdců jednotlivých náboženských osad.*“¹⁴ Jonathan Edwards vycházel z této tradice a je právem považován za zakladatele „probuzení amerického myšlení“. Nejprve se nedokázal ztotožnit s kalvínským dogmatem o vyvolení a zatracení, posléze u něho došlo k vnitřnímu přijetí a po vzoru svého otce začal působit jako pastor.¹⁵ „*Charakteristické pro tuto tradici bylo, že se soustředila na obsah a styl vlastního života a zároveň na jeho makrokosmický dosah*“, objasňují autoři.¹⁶

Šíp přibližuje, že vedle edwardsovského idealistického myšlení existovala paralelně druhá linie americké tradice. Nebyla sice tak filozoficky silná, přesto se nesmazatelně podílela na formování USA. Role „Otců-zakladatelů“ se ujali osvícenští vzdělanci v čele s Benjaminem Franklinem, Thomasem Jeffersonem, Georgem Masonem a dalšími. Na rozdíl od edwardsiánů přímo navázali na myšlenky Johna Locka a celkově na novověké učení. „Otcové zakladatelé“ oproti edwardsiánům

---

¹² HROCH, J., ŠÍP, R., MADZIA, R., FUNDA, O., *Pragmatismus a dekonstrukce v anglo – americké filozofii*, c. d., s. 28.

¹³ Tamt.

¹⁴ Tamt., s. 29.

¹⁵ Tamt.

¹⁶ Tamt.

byli zastánci deismu a člověka vnímali jako osobu, která má přirozená práva a je schopna vytvářet politická společenství.¹⁷ „V teorii byla politická práva odvozena od „práv přirozených“, v praxi tomu však bylo naopak: Aby tato tehdy nová koncepce člověka a vrozených práv mohla být zachována, musela být deklarována a obhájena práva politická. To se také stalo hlavní inspirací a původním východiskem druhého výrazného výhonku amerického myšlení.“¹⁸

Hroch a kol. konstatují, že americké myšlení a evropské myšlení je úzce spjato. Kalvinističtí myslitelé vycházeli z myšlenek svých evropských kolegů.¹⁹ Také Šíp zastává názor, že američtí filozofové až do přelomu 19. a 20. století považovali své myšlení pouze za odvozené od evropského.²⁰ „Teprve s nástupem pragmatismu začínají Američané uvažovat o tom, co ve 20. letech nazve John Dewey „dispozicí“ amerického myšlení. Tato „dispozice“ je charakteristická ochotou nalézat význam nikoli v nadpřirozeném světě, či vzdálené minulosti ani v daleké budoucnosti, nýbrž právě v nabyté zkušenosti. „Dispozice“ spoehnout se na sebe je ochotou a odvahou odvolat se na svoji zkušenost, která je na jedné straně vytvořena osobní a nezaměnitelnou psychikou každého jednotlivce a na straně druhé je tato zkušenost umožněna, instruována a kontrolována společenstvím.“²¹ Edwards otevřel cestu k pragmatismu. Ač zastával názor, že objektivní poznání náleží Bohu, přesto myšlenka, že poznání je pro existenci nezbytné a vždy vede k nějakému jednání, je již

---

¹⁷ ŠÍP, R., *Richard Rorty: Pragmatismus mezi jazykem a zkušeností*, Paido, Brno 2008, s. 20.

¹⁸ Tamt.

¹⁹ HROCH, J., ŠÍP, R., MADZIA, R., FUNDA, O., *Pragmatismus a dekonstrukce v anglo – americké filozofii*, c. d., s. 27.

²⁰ ŠÍP, R., *Richard Rorty: Pragmatismus mezi jazykem a zkušeností*, c. d., s. 17.

²¹ HROCH, J., ŠÍP, R., MADZIA, R., FUNDA, O., *Pragmatismus a dekonstrukce v anglo – americké filozofii*, c. d., s. 27.

pragmatického rázu. Hroch a kol. konstatují, že tehdy již vznikalo pragmatické pojetí zkušenosti.²²

V *Pragmatismu a dekonstrukci* se uvádí, že R. W. Emersonovi byla také předurčena náboženská dráha. Po smutných událostech, které zasáhly jeho rodinu, přestal vykonávat povolání kněze a stal se veřejným vzdělavcem, přednášel a psal eseje. Patřil k intelektuálům, kteří ke konci 19. století přetvářeli filozofii a oblast vzdělání v Americe. Po Občanské válce dochází k rozšiřování sítě univerzit a tím k upozadění veřejných vzdělavců. Přesto však témata, která Emerson a ostatní vzdělanci stanovili, zůstala živá i pro nastávající období.²³ „*Tímto tématem se stala duše a otázky, které se kolem duševna/mentálna vytvářely: Co je člověk? Jak člověk poznává? V jakém vztahu je lidská mysl k tomu, co poznává? Může „to“ poznat bezezbytku? Je člověk na této neznámé „entitě“ (Bůh, svět, absolutní vědomí, evoluce atd.) závislý? Pokud ano, má svobodnou vůli?*“²⁴ „Emerson zachoval základní intence Edwardsova Boha a jeho Stvoření a zároveň ještě více podtrhnul význam člověka, jeho aktivitu a odvahu. Zbožšťuje jej“²⁵, všimá si kolektiv autorů a nám nezbyvá, než společně s nimi konstatovat, že idealismus byl a částečně je stále nejtrvalejším filozofickým směrem ve Státech.²⁶

James konstatuje, že pro metafyzické hledání převážně stačilo ovládat určitá slova, jako Bůh nebo rozum a pokud jsme to dokázali, naše metafyzické hledání skončilo.²⁷ Podobně daný problém podávají i autoři v knize *Pragmatismus a dekonstrukce*. „*První pragmatisté postupně*

---

²² HROCH, J., ŠÍP, R., MADZIA, R., FUNDA, O., *Pragmatismus a dekonstrukce v anglo – americké filozofii*, c. d., s. 33.

²³ Tamt., s. 28.

²⁴ Tamt.

²⁵ Tamt., s. 40.

²⁶ Tamt., s. 28.

²⁷ JAMES, W., *Pragmatism: nové jméno pro staré způsoby myšlení*, c. d., s. 40.

dospěli k přesvědčení, že vztahovost a perspektivnost, které tvoří základ jakéhokoli jednání jednotlivce i celých společností, v sobě nese důležitý fakt, že ontologie, metafyzika a z nich vycházející principy jsou dočasné, proměnlivé a vždy se ohlížejí na důsledky jejich uplatnění.²⁸ James uvádí, že pragmatismus je zastánce faktů, činů, konkrétního a přiměřeného, odvrací se od metafyziky, která představuje něco nedokonalého a zastaralého.²⁹ Pragmatismem americká filozofie dospěla, shrnují Višňovský a Mihina.³⁰

Podle Jamese termín pragmatism poprvé uvedl Charles Sanders Peirce v roce 1878. Pokud chceme poznat význam, nějaké myšlenky, mínil Peirce, musíme určit, jaké jednání má vyvolat. Pouze takové jednání má pro nás význam. Jde nám o potencionální rozdíl v praxi. Poznání těchto důsledků ovlivní poznání předmětu.³¹ Sám Peirce pro svou filozofii spíše používá název *pragmaticism*, protože jeho způsob myšlení se vzdaloval od pragmatismu jako filozofie činu, života, tvoření. Vlastní pragmatismus nalezneme později u Jamese, Deweye a mnoha dalších. Peirce napsal, zpřesňuje Čapek, že myšlení má za úkol vzbudit víru, tedy ustanovit zvyky pro jednání.³² „Abychom plně vyvinuli smysl nějaké myšlenky, stačí určit, jaké zvyky způsobuje; neboť smysl věci tkví prostě ve zvycích, které obsahuje.“³³ Na smyslovosti jsou založeny rozdíly v myšlení. Odtud pramení i praktické rozdíly, soudí Čapek.³⁴ Peirceův pragmatismus charakterizují Višňovský a Mihina tak, že význam každého poznání, každého vědeckého tvrzení spočívá v praktickém výsledku,

---

²⁸ HROCH, J., ŠÍP, R., MADZIA, R., FUNDA, O., *Pragmatismus a dekonstrukce v anglo – americké filozofii*, c. d., s. 41.

²⁹ JAMES, W., *Pragmatism: nové jméno pro staré způsoby myšlení*, c. d., s. 41.

³⁰ VIŠŇOVSKÝ, E., MIHINA, F., *Pragmatizmus*, c. d., s. 23.

³¹ JAMES, W., *Pragmatism: nové jméno pro staré způsoby myšlení*, c. d., s. 38.

³² ČAPEK, K., *Pragmatismus čili filozofie praktického života*, c. d., s. 10.

³³ Tamt., s. 11.

³⁴ Tamt.

který přináší. A druhý aspekt, člověk neustále žije v pochybnosti, přesto stále hledá způsoby, jak jí překonat a dojít k ustálenému přesvědčení.³⁵ Višňovský a Mihina poukazují, že každý ze tří zakladatelů pragmatismu měl svoji osobitou verzi. Peirce logicko - metodologickou, James psychologicko – etickou a Dewey sociálně – filozofickou.³⁶

2.3 Filozofický význam pragmatismu

William James popisuje význam filozofie takto: „*Filozofie je nejvznešenější a zároveň nejobyčejnější z lidských snah. Pracuje v nejnepatrnějších skryších a otvírá nejširší možnosti. Jak se říká, „filozofie neupeče chleba,“ ale dokáže inspirovat naše duše k odvaze; a ačkoli její způsoby, její pochybování a zpochybňování, její slovíčkaření a dialektika, často připadají obyčejným lidem odpudivé, nikdo z nás se nemůže obejít bez daleko zářících paprsků světla, které vysílá nad postoje světa.*“³⁷ Filozofie je lidským citem pro smysl života. Je to způsob, jakým vidíme a cítíme okolní svět.³⁸ Pro Jána Bodnára představuje pragmatismus ve filozofii naprosto známý postoj, empirický postoj. Empirická tendence převládá, upřednostňuje svobodu přírody, oproti dogmatu a nárokování si konečné pravdy.³⁹ Za pravdivé bychom měli uznat to, co je pro náš život prospěšné, dobré a hodnotné, říká Čapek a pokračuje v této myšlence. Pragmatismus touží po uznání našich pravd, ale nepřijímá pouze naše osobní pravdy, ale i takové mravní názory, které zlepšují náš osobní život a mezilidské vztahy. Pragmatismus sám říká, že není nic špatného na touze zlepšit svůj život.⁴⁰ Pravdu James

---

³⁵ VIŠŇOVSKÝ, E., MIHINA, F., *Pragmatizmus*, c. d., s. 26.

³⁶ Tamt.

³⁷ JAMES, W., *Pragmatism: nové jméno pro staré způsoby myšlení*, c. d., s. 22.

³⁸ Tamt.

³⁹ BODNÁR, J., *Pragmatizmus, Realizmus, Fenomenológia, Existencializmus*, Epoque, Bratislava 1969, s. 50.

⁴⁰ ČAPEK, K., *Pragmatizmus čili filozofie praktického života*, c. d., s. 20-23.

charakterizuje podobně, jako určitý druh dobra. V každé pravdivé myšlence je něco dobrého pro život, proto je pro nás povinné pravdu hledat. Pokud by myšlenky nenesly nic dobrého a užitečného, nutilo by nás to se pravdě spíše vyhýbat.⁴¹ „*Pravda není vlastnost, která by trvala a nečinně náležela myšlence; naopak je to událost, která se myšlence přihodí, je to zdar nebo úspěch idee*“, uvádí Čapek⁴² A konstatuje, že pragmatismus je otevřeným směrem, pokud by i mystické zkušenosti mohly mít praktické následky, nebo uzření Boha, přijme to.⁴³ Pragmatismus je pokračovatelem pozitivismu, také se zaměřuje na fakty, ale pojímá je velice široce. Nezaměřuje se pouze na fakty vědecké, míní Čapek, ale i nevědecké, subjektivní, jako jsou lidská přání, touhy a potřeby, tím odlišuje pragmatismus od pozitivismu.⁴⁴ Že pragmatismus není ničím novým, bylo již řečeno, jak píše Bodnár, nepředstavuje žádné zvláštní cíle, je spíše metodou.⁴⁵ James ji nevidí jako pouhou metodu, protože nekončí u slov, která původně znamenala konečné poznání světa, v těchto slovech lze nalézt jejich praktickou hodnotu, konfrontujeme je se zkušeností. Tato metoda je jakýmsi prostředkem, nikoli cílem. Uvádí teorii do praxe. Pragmatická metoda tolik netouží po určitých výsledcích, spíše zaujímá postoj k cílům, faktům, důsledkům.⁴⁶ Podle Jamese je „*metoda primárně metodou řešení metafyzických problémů, které jsou jinak neřešitelné*.“⁴⁷ Této metodě jde i o interpretaci pojmů skrze nalezení praktických důsledků. Pokud by bylo jedno tvrzení více pravdivé než druhé, mělo by to nějaké praktické důsledky? Pokud ne, debata nemá smysl, pokud ho má mít, musíme nalézt nějaké

---

⁴¹ JAMES, W., *Pragmatism: nové jméno pro staré způsoby myšlení*, c. d., s. 50.

⁴² ČAPEK, K., *Pragmatismus čili filozofie praktického života*, c. d., s. 19.

⁴³ Tamt.

⁴⁴ Tamt., s. 14.

⁴⁵ BODNÁR, J., *Pragmatizmus, Realizmus, Fenomenológia, Existencializmus*, c. d., s. 50.

⁴⁶ JAMES, W., *Pragmatism: nové jméno pro staré způsoby myšlení*, c. d., s. 41.

⁴⁷ Tamt., s. 38.

praktické rozdíly, které z různých názorů plynou.⁴⁸ „Celá úloha filozofie spočívá v nalezení toho, jaké konkrétní důsledky to bude mít pro mě a pro nás, když ta či ona definice světa bude pravdivá.“⁴⁹ Člověk sám může věřit v jakoukoli hypotézu, ovšem na vlastní riziko, je třeba mít víru ve svobodnou vůli. Víra je nezastupitelná v takových případech, kdy jsme nuceni věřit i bez racionálních důvodů. Ovšem měli bychom věřit v ty hypotézy, které jsou pro naše jednání užitečné, shrnuje James.⁵⁰ Bodnár míní, že teorie se tak stávají nástroji a ne pouhými odpověďmi na otázky, na kterých můžeme ustrnout. Filozofie se vrací k tomu, po čem se ptala již ve svých počátcích, ale obohacena o nové myšlenky a postupy.⁵¹ Název Jamesovy knihy *Pragmatismus. Nové jméno pro staré způsoby myšlení* mluví za vše.⁵²

---

⁴⁸ JAMES, W., *Pragmatism: nové jméno pro staré způsoby myšlení*, c. d., s. 38.

⁴⁹ Tamt., s. 39.

⁵⁰ Tamt., s. 12.

⁵¹ BODNÁR, J., *Pragmatizmus, Realizmus, Fenomenológia, Existencializmus*, c. d., s. 51.

⁵² JAMES, W., *Pragmatism: nové jméno pro staré způsoby myšlení*, c. d., s. 9.

3 Koncept zkušenosti

3.1 Metafyzika zkušenosti

Tuto kapitolu vztahující se k pojetí zkušenosti v počátcích filozofie ve vztahu k pojetí zkušenosti u Johna Deweye, nelze začít jinak, než úryvkem z knihy *Demokracie a výchova*: „Mínění, že vědění vychází z vyššího zdroje, než je praktické konání, a že má vyšší a duchovnějši cenu, má dlouhou historii. Hledáme-li výslovné vyjádření tohoto mínění, musíme se vrátit až k Platónovi a Aristotelovi, a k jejich výměrům zkušenosti a rozumu.“⁵³ Podle Deweye Aristoteles a Platón stavili zkušenost na stejnou rovinu s praktičností, která je v opozici k pravému vědění. Pravé vědění je nehmotné, zabývá se idejemi, respektive věčnou pravdou. Oba myslitelé chápali rozumové poznání jako úplné a celistvé. Oproti tomu touhy, potřeby a nedostatky patří ke zkušenosti, která je nesoběstačná.⁵⁴ Dewey v téže knize uvádí, že „tato ostrá protiva souvisí s tím, že athénská filozofie začala kritikou zvyků a tradice jakožto měřítek vědění a chování. Hledajíc, čím by je nahradila, připadla na rozum, jakožto jediného vhodného vůdce ve víře a konání. Protože zvyk a tradice byly pokládány za jedno se zkušeností, plynulo z toho hned, že rozum je vyšší než zkušenost.“⁵⁵ „Z tohoto stavu vyvodili filosofové brzy určité obecné důsledky. Smysly souvisí s žádostmi, potřebami a touhami; nezachycují skutečných věcí, nýbrž vztah, v kterém jsou věci k našim radostem a bolestem, k ukojování potřeb a k tělesnému blahobytu.“⁵⁶ Moji předchůdci, míní Dewey, usuzovali, že zkušenost je materiální, vztahuje se k tělu, je tedy svým způsobem nemravná, kdežto pro rozum nebo vědu jsou předmětem věci nehmotné, ideální, takřkajíc mravně vhodné a

---

⁵³ DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, Jan Laichter, Praha 1932, s. 354.

⁵⁴ Tamt.

⁵⁵ Tamt., s. 355.

⁵⁶ Tamt., s. 357.

cenné. Zkušenost brali jako něco nestálého, proměnlivého a nespolehlivého. Zkušenost by mohla být vzata na milost, za předpokladu, že se podřídí zákonu rozumu. Antická filozofie, dle Deweye, upřednostňovala matematiku a logiku, upozadovala přírodní vědy, smysly a smyslové pozorování, středověká filozofie na tuto tradici navázala a přiživila ji.⁵⁷ Dewey problém vidí takto: *„Znáti skutečnost znamenalo býti v styku s nejvyšší realitou, s bohem, a těšiti se věčné blaženosti z tohoto spojení. Zhloubávati se v nejvyšší realitu byl poslední cíl člověka, cíl, kterému bylo jeho konání podřízeno. Zkušenost se musí obíratí s látkami světskými, nesvatými a pozemskými, kterých je sice k životu třeba, ale které jsou pramálo významné vedle nadpřirozených předmětů poznání.“*⁵⁸

V 17. a 18. století docházelo k úplnému opaku v nazírání na vztah mezi zkušeností a rozumem, což Dewey upřesňuje ve zmíněné knize.⁵⁹ *„Rozum, obecné principy, pojmy a priori znamenaly buď čisté formy, které bylo třeba teprve vyplniti zkušeností, smyslovým vnímáním a pozorováním, aby nabyly významu a platnosti; anebo to byly jen zastaralé předsudky, dogmata uložena autoritou, která se tajila za maskou vznešených jmen, v nichž docházela ochrany.“*⁶⁰ Dewey řekl, že Bacon prosazoval takovou změnu, která upřednostní zkušenost k poznání přírody. Zkušenost, která původně znamenala touhu po objevování a vynálezech, která měla v antice praktický význam, byla nyní teorií s pouhou potřebou škatulkovat a třídit přijaté myšlenky a zkušeností duševní, potřebnou pro zatěžování mysli. Praxe byla brána jen jako dodatek poznání. Ze škol téměř zmizela aktivní činnost Zkušenost byla založena na trpném přijímání vjemů.⁶¹ Taková výchovná reforma ale

---

⁵⁷ DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 357-359.

⁵⁸ Tamt., s. 359.

⁵⁹ Tamt., s. 360.

⁶⁰ Tamt.

⁶¹ Tamt., s. 360-361.

přeměnu nedokázala. Jak se začala rozvíjet psychologie, průmysl a nové metody v přírodovědě, začalo se staré pojetí zkušenosti vracet. Upřednostňován byl názor, že zkušenost je věc praxe, nikoli věc poznání. Oproti starému pojetí zkušenosti, ale přichází i změny, přiznává Dewey.⁶² *„Ale stará theorie se předělává v přesvědčení, že konání je možno řídit tak, aby se do něho pojalo vše, co se z myšlení zrodí, a aby konečně vedlo k bezpečně dokázanému vědění. Zkušenost přestává být empirickou a stává se experimentální. Rozum přestává být mohutnost životu vzdálená a ideální a znamená souhrn všech prostředků, kterými činnost nabývá užitečného významu.“*⁶³ Dewey si uvědomuje význam této změny pro výchovu, bere zkušenost jako něco, co je třeba pochopit a respektovat a ne jako něco, co lze obcházet a čím lze pohrdat.⁶⁴

3.2 Zkušenost a myšlení

V předchozí kapitole jsme se zaměřili na to, jak byla zkušenost od počátku vnímána. Je nezbytné si přiblížit, co je zkušenost samotná a jaký význam sehrává ve filozofii. Zkušenost je podle Jána Bodnára dvojznačné slovo. Mnozí myslitelé jsou podle něj věrni empirické metodě, obhajují transcendentno a apriori, na druhé straně je pro ně zkušenost čistě subjektivní a její zkoumání jako předmětu ústí do idealismu.⁶⁵ Šíp na své přednášce uvádí: *„že zkušenost se stala subjektivní proto, že člověk byl pochopen jako od okolí oddělený, ale přesto byl „zevnitř“ utvářen jakousi „transcendentální strukturou“, která subjektivní objektivizovala. Když se důvěra v takovou „transcendentální strukturu“ rozpadla, „subjekt“*

---

⁶² DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 373.

⁶³ Tamt.

⁶⁴ SINGULE, F., *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, c. d., s. 29.

⁶⁵ BODNÁR, J., *Pragmatizmus, Realizmus, Fenomenológia, Existencializmus*, c. d., s. 99.

a „objekt“ zůstaly nezacelitelně oddělené.⁶⁶ Je třeba si vybrat, pokud je ztotožnění zkušenosti s mentálními stavy správné, je pak nepřípustná empirická metoda jako vědecká cesta pro pochopení přírody a lidské společnosti, píše Bodnár.⁶⁷ Také Šíp vidí, že pojetí zkušenosti procházelo mnoha změnami, v 19. století bylo velmi ovlivněno Darwinem a jeho evoluční teorií. Tato „nová“ zkušenost byla neustále se proměňující, činná, relativní a aktivní, tudíž zcela odlišná od novověkého pojetí a upřesňuje, že Deweyho pojetí zkušenosti bylo velmi specifické a přesně vyjadřovalo pragmatické přesvědčení o neoddělitelnosti jedince a prostředí.⁶⁸ Dewey v *Demokracii a výchově* míní, že abychom pochopili zkušenost, je třeba si uvědomit, že se v ní nachází dva živly, zvláštním způsobem propojeny.⁶⁹ „Po činné stránce zkušenost je zkoušení; význam tohoto slova vysvětluje se dobře příbuzným slovem pokus (experiment). Po trpné stránce zkušenost je zakoušení. Máme-li s něčím zkušenost, působíme na to sami, děláme s tím něco; a potom zakoušíme nebo trpíme následky.“⁷⁰ Bodnár vysvětluje, že Jamesův radikální empirismus se pokoušel o jednotu subjektu a objektu, odpíral zkušenosti určitou nevědomost, zvyk a vztah k něčemu vzdálenému. Pro teorii zkušenosti je dobré vědět, že v určitých situacích si lidé cení toho, co je jasné a zřetelné a někdy dají na cosi mysteriózního a nejasného. Když se prožívá nemoc nebo láska, nebo samotné poznání, existují síly a potenciálně důsledky, které nejsou ani přímo přítomné ani logicky implikované, jsou „ve“ zkušenosti tak skutečné, jako jsou přítomné pocity nepříjemnosti nebo blaha.⁷¹ V publikaci *Pragmatismus a dekonstrukce* autoři uvádí, že

---

⁶⁶ Téma: *Metafora zkušenosti: Deweyho cesta ven z ontologie separátních objektů*, přednáška Mgr. R. Šípa, Ph.D., odborného asistenta Masarykovy Univerzity, Brno 18. 3. 2013.

⁶⁷ BODNÁR, J., *Pragmatismus, Realismus, Fenomenologie, Existencialismus*, c. d., s. 99.

⁶⁸ ŠÍP, R., *Richard Rorty: Pragmatismus mezi jazykem a zkušeností*, c. d., s. 26.

⁶⁹ DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 189.

⁷⁰ Tamt.

⁷¹ BODNÁR, J., *Pragmatismus, Realismus, Fenomenologie, Existencialismus*, c. d., s. 103.

Dewey, podobně jako G. H. Mead (1863 – 1931), nepovažoval pro moderní psychologie za použitelné karteziánské pojmání vědomí a mysli. Mead se ptal: „*Jsou-li mysl a tělo dvě ontologicky naprosto odlišné substance, jak spolu vzájemně interagují?*“ Na tuto otázku podle Hrocha a kol. reaguje Dewey a pokouší se o sjednocení, mysl je pro něj funkce jednání organismu v prostředí.⁷² „*Učit se zkušeností jest navazovat spojení zezadu i zpředu toho, co my s věcí děláme, s tím, co příjemného nebo nepříjemného zakoušíme sami od věci jako důsledek. Za tohoto stavu věcí konání se stává zkoušením, je to pokus se světem, abychom poznali, co je*“, charakterizuje Dewey.⁷³ Přísná izolace procesů zkušenosti, jako kdyby byly něčím samostatným a odděleným, je absurdní, milovat a nenávidět, věřit a popírat nejsou pouhé stavy duše a těla, jsou to aktivní vztahy k jiným věcem, o jiných věcech, míní Bodnár.⁷⁴

Dewey lidskou mysl nepovažoval za něco odděleného od člověka a světa vůbec. Říkal, že nežijeme v hotovém světě, ale ve světě, který se mění a vyvíjí a naším úkolem je dívat se dopředu.⁷⁵ Přesto, „*Každé vědění oddělené od myšlení je retrospektivní – má také svou cenu, je důležit, protože našim myšlenkám obírajícím se s budoucností zjednává pevný základ, jistotu a plodnost.*“⁷⁶ Hroch a kol. Deweyho myšlenky vyjadřují slovy, že člověk vzešel z přírody a nemůže tak nebýt její součástí. Zkoumání pojal naturalisticky a odkláněl se od tradiční teorie poznání.⁷⁷ Je třeba mít na paměti, upozorňují, že Deweyho filozofie procházela několika fázemi, postupně se vyvíjela a byla ovlivněna mnoha

---

⁷² HROCH, J., ŠÍP, R., MADZIA, R., FUNDA, O., *Pragmatismus a dekonstrukce v anglo – americké filozofii*, c. d., s. 114.

⁷³ DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 190.

⁷⁴ BODNÁR, J., *Pragmatizmus, Realizmus, Fenomenológia, Existencializmus*, c. d., s. 113.

⁷⁵ Tamt., s. 209.

⁷⁶ Tamt.

⁷⁷ HROCH, J., ŠÍP, R., MADZIA, R., FUNDA, O., *Pragmatismus a dekonstrukce v anglo – americké filozofii*, c. d., s. 146.

faktory. Nelze tedy globálně o jeho filozofii říct, že naprosto odmítala tradiční epistemologie, nebo že Dewey odmítal veškeré principy idealismu.⁷⁸ Filozofie Johna Deweye byla sice velmi ovlivněna myšlením Williama Jamese, ale k dosažení klíčové teze jeho učení, tedy, že *myšlení je nástrojem dosažení poznání*, vedla dlouhá cesta, uzavírají autoři.⁷⁹

3.3 Hlavní rysy zkušenosti

Deweyho metafyzika je zcela odlišná od metafyzik jiných velkých myslitelů. Kolektiv autorů ji v knize *Pragmatismus a dekonstrukce* nazývá metafyzikou experimentální.⁸⁰ „V jeho metafyzice existuje místo pro nepoznávající zkušenost (*non-cognitive experience*), tedy zkušenost, jež není poznamenaná poznáním. Její letmý záblesk však můžeme spatřit pouze v Deweyem vyzdvihované bezprostřední (primární) zkušenosti. Letmý záblesk proto, že se primární zkušenost v procesu poznání, v procesu „idealizace“, okamžitě prolamuje do zkušenosti sekundární. Lidé jsou napájeni primární zkušeností, ale aby o ní dokázali cokoli říci či ji nějak prožívat, neřkuli přemýšlet o ní a hledat nejlepší řešení nějakého problému, musejí si vytvářet zkušenost sekundární. A ta je vytvořena z konstruovaných objektů a vztahů mezi nimi.“⁸¹ A následně Hroch a kol. pokračují, že Dewey navazoval na pojetí zkušenosti u Jamese a rozlišoval dvě úrovně zkušenosti. Běžnou zkušenost, primární, která slouží jako podklad pro zkušenost sekundární. Sekundární zkušenost je tedy zprostředkovaná, vystavěná na základech zkušenosti primární. Sekundární zkušenost již v sobě obsahuje primární zkušenost, která je

---

⁷⁸ HROCH, J., ŠÍP, R., MADZIA, R., FUNDA, O., *Pragmatismus a dekonstrukce v anglo – americké filozofii*, c. d., s. 146.

⁷⁹ Tamt., s. 141.

⁸⁰ Tamt., s. 168.

⁸¹ Tamt., s. 167

schopná testovat zkušenost sekundární. Je nezbytné, aby člověk neustále konfrontoval své představy se světem pomocí své praxe, díky níž se vrací do primární zkušenosti.⁸² Primární zkušenost nelze zcela prokázat, ale pragmatisty je chápána jako předpoklad pro pragmatistickou verzi racionality, sekundární zkušenost je pragmatisty brána jako odvozená, říká Šíp, musíme ji neustále konfrontovat s prožitky.⁸³ Následně toto uvádí na příkladu. Zřejmě existuje rozdíl mezi teorií psaní a psaním samotným. Teorie má jasně daná pravidla, vychází ze sekundární zkušenosti, podává nám o psaní spoustu informací, abychom měli představu, jak psát. Musel ale být nějaký prožitek, který dal teorii vzniknout, pragmatisté říkají, že je nutné vracet se ze sekundární zkušenosti do primární, neustále konfrontovat teorii psaní s procesem psaní. Kdyby neexistoval proces psaní, neexistovala by ani teorie psaní. Jedině tento návrat může určit, zda naše ideje, představy a teorie, ale i pojmy jsou životaschopné.⁸⁴ Višňovský považuje předvídání za primárnější než vzpomínání, perspektiva je primárnější než retrospektiva. Ve stále se měnícím světě musí být zkušenost do jisté míry prospektivní, živým organismům záleží na dosahování dobra a odvracení zla. Chování předchází tvořivé hledání budoucnosti. Aby se mohly uskutečnit naše sny a představy, je nutné nejprve snít a představovat si.⁸⁵ „*Tvorivá obnova minulého je nevyhnutelná pro úspěšný prienik do budúcnosti, ale jej úloha je len sprostredkovateľ'ská*“, uzavírá Višňovský.⁸⁶

Proces zkoumání je aktivní činností, zkoumající člověk není jen pasivním pozorovatelem světa, nýbrž ho mění a přetváří. Dewey kritizoval

---

⁸² HROCH, J., ŠÍP, R., MADZIA, R., FUNDA, O., *Pragmatismus a dekonstrukce v anglo – americké filozofii*, c. d., s. 167.

⁸³ ŠÍP, R., *Richard Rorty: Pragmatismus mezi jazykem a zkušeností*, c. d., s. 27.

⁸⁴ Tamt.

⁸⁵ VIŠŇOVSKÝ, E., in VIŠŇOVSKÝ, E., MIHINA, F., *Pragmatizmus*, c. d., s. 371.

⁸⁶ Tamt., s. 372.

tradiční epistemologie za to, že v nich docházelo k rozporu mezi zkušeností jako něčím subjektivním a přírodou jako něčím objektivním, míní Hroch a kol.⁸⁷ Z výše uvedeného, myslí Dewey, je zřejmé, že zkušenost není pouze subjektivní. Ve zkušenosti nalézáme jak subjektivno, tak objektivno, skládá se hlavně z aktivních vztahů mezi člověkem, přírodou a společností, píše Singule.⁸⁸ Višňovský o Deweyho názoru na mysl a poznání píše, že kladl velký důraz na vztah mezi organismem a prostředím, evoluce mysli se rodí z neustálé tendence života podporovat a naplňovat své funkce skrze podřizování si prostředí, spíše než pasivním přizpůsobováním se. Inteligenci nebere Dewey jen jako výsledek evoluce, ale i jako její řídicí faktor. Tudíž poznání podle tohoto názoru není kopie, jejíž pravda se má posuzovat podle věrnosti originálu, ale je to nástroj úspěšného konání. Hodnotu ruky nebo oka také neposuzujeme na základě toho, jestli to jsou kopie něčeho, co se předtím vyskytovalo v prostředí, ale podle jejich hodnoty jako nástrojů konání.⁸⁹ Dewey věří, že iniciativní činnost bývá i na straně prostředí, člověk musí překonávat překážky a přetrpět různá úskalí, nebo naopak prostředí napomáhá člověku v jeho úsilí a k dosažení jeho cílů.⁹⁰ „A právě vytvářením spojení mezi tím, co se osobě děje a čím na to reaguje, a tím, jak působí na své prostředí a jak jí ono odpovídá, nabývají její činy a věci kolem ní smyslu“, uzavírá Singule.⁹¹ Podle Hrocha a kol. poznávání není

---

⁸⁷ HROCH, J., ŠÍP, R., MADZIA, R., FUNDA, O., *Pragmatismus a dekonstrukce v anglo – americké filozofii*, c. d., s. 166.

⁸⁸ SINGULE, F., *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, c. d., s. 147.

⁸⁹ VIŠŇOVSKÝ, E., in VIŠŇOVSKÝ, E., MIHINA, F., *Pragmatismus*, c. d., s. 346.

⁹⁰ SINGULE, F., *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, c. d., s. 147.

⁹¹ Tamt.

primární funkcí zkušenosti. Dewey popisoval nepoznávající zkušenost, tedy zkušenost nepoznamenanou poznáváním.⁹²

Šíp objasňuje, že některé teorie, pojmy a ideje jsou v historii tak hluboce zakořeněné, že nemáme potřebu je neustále testovat, bereme je jako pevné a skutečné fakty, je to přirozený výsledek antického neměnného pojetí světa, které nás nutí neustále hledat kořeny a počátky jevů a věcí. Podle pragmatistů jsou takové kořeny nedohledatelné, pohybujeme se podle Deweye a Jamese v nekonečném kruhu *zkušenost – přesvědčení – jednání – test- zkušenost*.⁹³

Zkušenost, míní Singule, je pro Deweye klíčovým pojmem jeho instrumentalistické pragmatické filozofie a pedagogiky, zároveň je však jedním z nejmlhavějších pojmů v jeho filozofii, zahrnuje subjekt vnímání, objekt vnímání a samotné vnímání.⁹⁴

---

⁹² HROCH, J., ŠÍP, R., MADZIA, R., FUNDA, O., *Pragmatismus a dekonstrukce v anglo – americké filozofii*, c. d., s. 166.

⁹³ ŠÍP, R., *Richard Rorty: Pragmatismus mezi jazykem a zkušeností*, c. d., s. 28.

⁹⁴ SINGULE, F., *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, c. d., s. 30.

4 Filozofie výchovy

4.1 Historie pragmatistické filozofie výchovy

Pragmatisté byli přesvědčeni o tom, že výchova je pro společnost důležitá a snažili se ji důrazně prosazovat. Stejně jako se měnilo pojetí zkušenosti v dějinách, tak se měnilo i pojetí výchovy. *„V antice byla výchova svého druhu zasvěcením – vnitřní proměnou duše nevzdělané ve vzdělanou-, pohybem pravdy ukazující za svět, péčí o duši – o duši lidskou, tajemně spjatou s duší světa. Později však bude výchova pochopena v nepodstatném smyslu jako pouhá průprava k životu“*, charakterizuje Pinc.⁹⁵ Když ale byla zajištěna jednota světa, pokračuje Pinc, a pomocí víry šlo dosáhnout spasení duše, tudíž když došlo k vykoupení světa, výchova přestala plnit duchovní poslání. Mohla plnit nanejvýš „průvodkyni“ v platónském světě stínů, být pouze v područí teologie. V novověku dochází k odlišnému pohledu na výchovu, vztah k výchově se mění ve dvou aspektech – s renesancí se příroda stává alternativním kanonickým textem, má za úkol zbavit člověka nevědomosti, předsudků a přivést jeho duši k pravdě; s reformačním aspektem přichází změna, která se týkala samotného tradičního kanonického textu. Církevní reformátoři zastávali názor, že Písmo svaté by mělo být přístupno každému člověku. Obě strany, jak příroda, tak Písmo vyžadují výchovu, která umožní v nich číst a interpretovat je. Zde začal rozpor mezi výchovou k přírodě a výchovou náboženskou, který se později změnil v konflikt mezi vědou a náboženstvím. Obě tyto výchovy potřebují jiné myšlení a jiný jazyk. Pinc hovoří o tzv. „problému dvojí kultury“ – vědecké a humanitní, dochází k narušení jednoty vzdělanosti. Podle Pince nejdříve existoval názor, že příroda a bible se alespoň trochu doplňují. Takže škola, která připravovala na četbu obou textů – Božího

---

⁹⁵ PINC, Z., *Fragmenty k filosofii výchovy*, OIKOYMENH, Praha 1999, s. 20.

stvoření, tak Božího zjevení, se na čas stala opět scholé – přestávkou v činnosti, volným časem, věnovaným péči o duši, oproštěným od světských záležitostí. Souběžně začalo docházet ke konfliktu interpretací, každý si vykládal Písmo po svém, výkladů o poznání přírody vznikalo také mnoho. První reformátoři se bláhově domnívali, že když se oprostí od tradic a autorit, že dosáhnou přístupu k pravému poznání Boha. Stejně tak i výkladů o poznání přírody bylo mnoho, ale již Galileo říkal, že i když je příroda otevřenou knihou, ne každý v ní dokáže číst. Mohlo by se zdát, že když porozumíme jazyku matematiky a geometrie, dosáhneme pravého poznání přírody. Ale naše poznávání je neustálé a vynucuje si stále nové a nové terminologie a přístroje a všichni lidé nejsou s to obsáhnout veškeré toto vědění, míní Pinc.⁹⁶ „Z ideálu všeobecného přístupu k poznání pravdy dnes zbyla už jen zoufalá snaha vměstnat vše, co se dnes ví, do školních učebnic – nových to katechismů“, uzavírá.⁹⁷

Ale nyní již k pragmatické pedagogice. Višňovský se domnívá, že hlavní rysy každé konkrétní společnosti nejlépe pochopíme, když se nejdříve podíváme na to, jak daná společnost přistoupila k problému zachování své existence – jak se pustila do základní úlohy „produkce svého života“.⁹⁸ Singule popisuje, že teprve v roce 1918 byla zavedena povinná školní docházka ve všech osmačtyřiceti státech USA, je tedy zřejmé, že ve srovnání s evropskými zeměmi zaostávaly. Singule konkretizuje, že americká pedagogika se nejprve vyvíjela po vzoru evropské pedagogiky. Teprve koncem 19. a začátkem 20. století se začala rozvíjet samostatněji, v závislosti na kulturní, společenské a hospodářské situaci. Základem pro americkou pedagogiku byla nově vznikající pragmatická filozofie, jejíž hlavní představitel byl americký

---

⁹⁶ PINC, Z., *Fragmenty k filosofii výchovy*, c. d., s. 21-23.

⁹⁷ Tamt., s. 24.

⁹⁸ VIŠŇOVSKÝ, E., in VIŠŇOVSKÝ, E., MIHINA, F., *Pragmatizmus*, c. d., s. 345.

pragmatický filozof a pedagog John Dewey.⁹⁹ Musíme upozornit, poznamenává Šíp na své přednášce: „že Deweyho pedagogická filozofie a pedagogika u nás zplaněla v „pedocentrický přístup“ ve vzdělávání. Kdyby si naši předci dali práci s pochopením pojmu zkušenost v pragmatismu, nikdy by nemohli dojít k takové jednostrannosti. Avšak přesně takovýmto způsobem se zachovala i většina Deweyho amerických následovníků, proti kterým se na konci dvacátých a během třicátých let sám Dewey musel vymezit. Přičemž dodnes nebyla nalezena úspěšná cesta mezi tradicionalismem a „progresivismem“ ve vzdělání. Podobně je tomu i v jiných oborech.“¹⁰⁰ Jedním z nejvýznamnějších amerických pedagogů, kteří podporovali Deweyho výchovné snažení, byl William H. Kilpatrick (1871 – 1965). Podle Višňovského a Mihiny, Kilpatrick a Dewey říkali, že základem je nedeformovat přirozenou touhu dítěte se učit a poznávat nové, kritizovali dělení dětí na talentované, schopné a neschopné, i učni by se měli dozvědět více o svém oboru, ne jen mechanicky pracovat v továrně kvůli výdělku. Bohužel v praxi se prosadil prakticismus, tj. snaha o co nejrychlejší ekonomický růst na úkor intelektuálního a mravního růstu, se kterým neměli skuteční pragmatisté nic společného. Dewey zastával názor, že vztah mezi učitelem a žákem by měl být demokratický.¹⁰¹ „Je to vzťah viac a menej skuseného, zrelého a nezrelého človeka, v ktorom prvý odovzdáva svoje poznanie a hodnoty druhému“, objasňuje Višňovský s Mihinou.¹⁰² Dewey, podle Šípa, ve svém díle *Demokracie a výchova* popisuje výchovu jako celoživotní proces, který se rodí z instinktů a pokračuje do komplexní strategie, za

---

⁹⁹ VIŠŇOVSKÝ, E., in VIŠŇOVSKÝ, E., MIHINA, F., *Pragmatizmus*, c. d., s. 7.

¹⁰⁰ Téma: *Metafora zkušenosti: Deweyho cesta ven z ontologie separátních objektů*, přednáška Mgr. R. Šípa, Ph.D., odborného asistenta Masarykovy Univerzity, Brno 18. 3. 2013.

¹⁰¹ VIŠŇOVSKÝ, E., MIHINA, F., *Pragmatizmus*, c. d., s. 42.

¹⁰² Tamt., s. 43.

pomoci které se organismus sám přizpůsobí biologickému a sociálnímu prostředí díky transformaci sebe, nebo okolí.¹⁰³

Pragmatická pedagogika není pouhým produktem stavu společnosti v Americe koncem 19. století, ale je i prostředkem ke zvládnutí této měnící se společnosti. Do amerických velkoměst se začalo stěhovat jednak venkovské obyvatelstvo jednak evropští přistěhovalci. Od toho se odvíjely výchovné problémy a touha po změně školní výchovy, uvádí Single.¹⁰⁴ Dewey ve své knize *Škola a společnost* z roku 1904 napsal, že sociální hledisko je třeba zohlednit, pokud máme zájem o něco nového ve výchově. Výchova se stejně tak proměňuje, jako se proměňuje společnost. Výchova se snaží uspokojit potřeby společnosti. Výchova a společnost jsou na sobě závislé a nelze je od sebe oddělit. Rozvoj průmyslu a vědy, průmyslová revoluce se nesmazatelně zapsali do dějin. Lidé opouštěli nejen venkov, ale i hluboce zakořeněné představy o náboženství a mravním smyslu a zatoužili po snadnějším životě ve městech.¹⁰⁵

Žádné pracovní pomůcky ani žádné umělé cvičení smyslů nemůže nahradit přirozené seznamování se s okolním světem. Rozvoj průmyslu upozadil tuto přirozenost, ale přinesl modernímu člověku i klady – širší rozhled, zná lépe sám sebe, je tolerantnější k okolí, lépe se dokáže přizpůsobit a obchodně uvažovat, píše Dewey ve výše zmíněné knize.¹⁰⁶ Výchovná funkce, kterou dříve plnila rodina, obec a církev, měla být převzata školou, školní výchova tak měla být účinnější a spolehlivější pro

---

¹⁰³ ŠÍP, R., *Dewey's and Rorty's thoughts on education* [online, cit. 22. 3. 2013]. Dostupné z WWW: http://www.pragmatismtoday.eu/summer2010/Sip-Deweys_and_Rortys_Thoughts_on_Education.pdf.

¹⁰⁴ SINGLE, F., *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, c. d., s. 13-15.

¹⁰⁵ DEWEY, J., *Škola a společnost*, Jan Laichter, Praha 1904, s. 10.

¹⁰⁶ Tamt., s. 13.

budoucí generace.¹⁰⁷ Takovýto model měl nahradit zaostalý model Ipíci na zásadě „laissez faire“¹⁰⁸, modernější koncepce přijala organistické pojetí společnosti – jedinec měl být vychováván nenásilnou formou k tomu, aby byl podřízen zájmům celé společnosti, popisoval dané období Singule.¹⁰⁹

Samotné otázky po tom, co je vzdělání a výchova, patří do oblasti filozofie. Dewey viděl výchovu nejen jako vedlejší obor, ale v úzkém spojení s filozofií. Zasloužil se jak o rozvoj pedagogiky, tak filozofie, ale i psychologie, logiky, sociologie nebo estetiky. Singule uvádí, že Dewey o sobě sám prohlásil, „že jeho filozofie byla budována eklektickým způsobem a že se v tomto procesu poddával mnoha vlivům.“¹¹⁰ V letech 1884 - 1894 kdy působil na univerzitách v Michiganu a Minnesotě byl zastáncem Hegelovy filozofie a Herbartovy pedagogiky, ale i pod vlivem Parkera se od tohoto myšlení odvracel a na univerzitě v Chicagu již sepsal vlastní koncepci pragmatiké pedagogiky pod názvem *Mé pedagogické krédo*. Velmi na něho zapůsobil James, pod jehož vlivem opustil strukturalistické stanovisko a připojil se k psychologii funkcionalistické, připomněl Deweyho intelektuální vývoj Singule.¹¹¹ *„Zatímco stoupenci psychologického strukturalismu pátrali po elementech mentálního života, za něž pokládali počítky nebo představy (viz Herbart), a po zákonech jejich vzájemné kombinace a přitom doufali, že by mohli analyzovat obsah vědomí člověka pomocí introspektivní metody, funkcionalisté se zajímali o to, co se děje v průběhu psychologických*

---

¹⁰⁷ SINGULE, F., *Americká pragmatiká pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, c. d., s. 16.

¹⁰⁸ Tamt. Heslo „laissez passer, laissez faire, la nature va d' elle même – ponechce věci volně probíhat, dít se, příroda postupuje podle sebe – zastávali klasičtí buržoazní liberalisté např. J. S. Mill (1806 – 1873).

¹⁰⁹ Tamt.

¹¹⁰ Tamt., s. 24.

¹¹¹ Tamt., s. 27.

činností, a o cíle, kterým tyto činnosti slouží. Snažili se tedy studovat funkce chování a mentálních procesů a ne pouze jejich strukturu. Kladli důraz na celkovou činnost jedince“, popsal rozdíly Singule.¹¹² A shrnuje, že takový obrat u Deweye znamenal krok vpřed, jeho výchovné pojetí bylo vystavěno na zájmech a činnostech dětí a na dvou základních principech: „to do by knowing“ (pracovat na základě poznání) a „to know by doing“ (poznávat pomocí činností).¹¹³

4.2 Pojetí výchovy postavené na koncepci zkušenosti

4.2.1 Výchovný proces

Tato kapitola pojednává o samotné filozofii výchovy J. Deweye. Šíp o jeho filozofii výchovy říká, že Dewey výchovu a vzdělání nepovažoval za stav člověka, ale za nikdy nekončící proces. Proces neustálé reorganizace, rekonstrukce zkušenosti. Již od dětství se utváří hodnota zkušenosti, neboť podle Deweye je hlavním úkolem života dosáhnout toho, aby se neustále sám obohacoval a podporoval další růst zkušenosti.¹¹⁴

A jak vymezuje výchovu nejvýznamnější český pedagog Jan Patočka (1907 – 1977)? Pokud by bylo možné tento pojem přesně určit, šlo by i vysvětlit to, co je v něm obsažené. Ale pojem výchova nelze striktně vyložit, nejedná se o matematiku, která je jasně daná, nýbrž o abstrakci, na které lze stavět pouze předpokládané teorie. Je třeba začít si pokládat skeptické otázky, které nás dovedou k orientačním hypotetickým závěrům

---

¹¹² SINGULE, F., *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, c. d., s. 27.

¹¹³ Tamt., s. 28.

¹¹⁴ ŠÍP, R., *Dewey's and Rorty's thoughts on education* [online, cit. 22. 3. 2013]. Dostupné z WWW: http://www.pragmatismtoday.eu/summer2010/Sip-Deweys_and_Rortys_Thoughts_on_Education.pdf.

a naučíme se vidět, dalo by se říct, v jiném světle. Musíme myslet sami za sebe, ne pouze kopírovat myšlení jiných. To je nejvhodnější způsob. Jaký je smysl filozofie výchovy?, Jaký může mít filozofie význam pro výchovu a vychovatelství? To jsou otázky, které si Patočka klade. Filozofie se považuje za pouhou spekulaci, pravý opak od jasné matematiky. Jak tedy filozofie získává své poznatky? Nemá žádné pevné poučky, vše záleží na úhlu pohledu každého filozofa. Čím mohou takové spekulace prospět něčemu skutečnému, jsou tedy vůbec důležité? Je známo, že věda bez filozofie nemůže existovat, že z filozofie se vědy začaly vydělovat. Jak tedy filozofie a věda spolupracují? Čím je filozofie pro vědu přínosná? Díky těmto skeptickým otázkám může vyvstat takový názor na výchovu, že výchova a věda o ní by měla být odstříhnuta od filozofických předpokladů, měla by být přesně a jasně vymezena. Jak již bylo uvedeno, filozofie bývá pokládána za pouhou spekulaci, jako opak jasné, pozitivní vědy.

Ale my víme, že otázky původně filozofické (převážně týkající se přírody) postupně přecházely do područí vědy, která je zkoumala stále pokrokovějšími prostředky, více či méně přesnými. Nelze tedy říci, že filozofické otázky nejsou hodny pravého vědění. Dalo by se říci, že otázky, které jsou důležitější, filozofie předala vědám, protože je sama nedokáže objasnit. Nemá takové prostředky, kterými by docílila jasných závěrů. Filozofické otázky pak mohou být považovány za ty méně důležité, za ty ještě neřešitelné. Plyne z toho, ptá se Patočka, že výchova by byla založena pouze na odborných vědách? Takové pokusy ve výchově se skutečně uskutečňovaly.¹¹⁵

Myšlenka výchovy zachovávající pokrok je u Deweye stavěna proti již zmíněnému Herbartovi. „*Podle této teorie není výchova ani vývoj*

---

¹¹⁵ PATOČKA, J., *Filozofie výchovy*, PedF UK, Praha 1997, s. 8-9.

z nitra ani pěstování mohutností¹¹⁶ uložených v duchu samém. Výchova postupuje podle návodu, který, rozumí-li se mu přesně doslova, znamená budovati v duchu z vnějška.¹¹⁷ Formování ducha se podle Herbarta, píše Dewey, odvíjí od toho, jaký výchovný materiál propůjčíme. Vychovatel by měl umět vyzvednout žádoucí materiál a podávat látku tak, aby navazovala na předchozí vědomosti.¹¹⁸ Dewey neupírá Herbartovi zásluhu, „že učitelskou práci vysvobodil z vězení rutiny a náhody. Zanesl ji do oblasti uvědomělé metody; stala se z ní práce uvědomělá, s určitým cílem a s určitým postupem, přestala být sloučeninou náhodné inspirace a službou tradice.¹¹⁹ Dewey ovšem kritizoval Herbartovy myšlenky v tom směru, „že se nedbá, že v živé bytosti jsou činné a zvláštní funkce vyvíjející se za změny směru a v jiné kombinaci, k němuž dochází, zatím co se ony funkce zaměstnávají svým okolím.¹²⁰ Dewey říká, že výchova utváří duševní i mravní charakter jedince, ale proces utváření spočívá ve výběru a uspořádání přirozených činností tak, aby se co nejlépe zužitkoval vzdělávací materiál poskytovaný společností. Jinak řečeno, utváření vrozených schopností se děje právě tímto prostředím. Jde o neustálý proces, který nepřetržitě představuje, obnovuje a znovu uspořádává.¹²¹ Pro Patočku je výklad lidského života logicky spojen s výkladem světa, je nemožné od sebe svět a život oddělit.¹²² „Pedagogika však předpokládá určitý výklad světa a života v poměru

---

¹¹⁶ DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 95. Dewey uvádí jako mohutnosti – pozornost, paměť, myšlení, vnímání, city - úpravy, sdružení a složeniny vytvořené mezi starými a novými představami. Např. paměť je vzbuzení staré představy, která přichází do vědomí a splétá se s představou novou.

¹¹⁷ Tamt., s. 94.

¹¹⁸ Tamt., s. 95.

¹¹⁹ Tamt., s. 96.

¹²⁰ Tamt.

¹²¹ Tamt., s. 97.

¹²² PATOČKA, J., *Filozofie výchovy*, c. d., s. 18.

k němu“; přibližuje Patočka.¹²³ Filozofie je výkladem. Výklad by měl vést k tomu, že spojí původní různorodosti do souvislostí. Člověk se učí jak vědomě, tak nevědomě. Pedagogika, slovy Patočky, vzniká tam, kde proces výchovy přechází z nevědomého na vědomý. Účelem výchovy je vést člověka k určitému cíli, zdokonalit jeho schopnosti. Člověk by se měl zdokonalovat celkově, ne pouze v jediném aspektu.¹²⁴ Ale jedinec by si podle Patočky neměl osvojit pouze prostředky potřebné k dosažení svých cílů, ale měl by usilovat o cíle samé.¹²⁵ Výchova by měla být pro dítě schopností interpretace proměnlivého toku zkušenosti, ne pouhým přizpůsobováním se společnosti a vnějšímu světu a dogmatickým dosahováním trvalých hodnot – dobra, pravdy, krásy atd., míní podle Višňovského Dewey.¹²⁶ Má-li mít poznání význam, upřesňuje Singule, musí být osvojováno aktivně a opřeno o zkušenost. Člověk, jak již bylo zmíněno, má být bytostí aktivní a zkoumající, poznání má nejen přijímat, ale i vytvářet. Tyto myšlenky zastával již Rousseau nebo Fröbel, k jejichž filozofii se Dewey hlásil.¹²⁷

Výchova nás vede k poznání, vykládá Dewey, dospělí jsou zodpovědní za to, co dětem předají a jaké okolí pro ně vytvoří.¹²⁸ V knize *Demokracie a výchova* rekapituluje tři základní úkoly školy v porovnání s běžným životem. 1) Vzdělání by mělo být zjednodušené a přizpůsobené schopnostem dětí, postupné – od jednoduchého ke složitému. 2) Učivo je třeba vybírat v souladu se společenskými zvyky, odstranit nežádoucí jevy, které by na děti mohly škodlivě působit. 3) Co možná nejvíce dětem

---

¹²³ PATOČKA, J., *Filozofie výchovy*, c. d., s. 19.

¹²⁴ Tamt.

¹²⁵ Tamt., s. 10.

¹²⁶ VIŠŇOVSKÝ, E., in VIŠŇOVSKÝ, E., MIHINA, F., *Pragmatizmus*, c. d., s. 353.

¹²⁷ SINGULE, F., *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, c. d., s. 39.

¹²⁸ DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 28.

rozšířit jejich okolí, aby pochopily rozdílnost tradic a zvyků i u jiných společností.¹²⁹

Výchova, slovy Pince, je pro Patočku hlavní „věcí“ člověka, skrze kterou teprve mohou existovat ostatní specifika lidskosti – politika, náboženství, filozofie. Pomocí výchovy nedosáhneme určitých vlastností např. mravnosti. Výchova ani neupravuje lidské vlohy a schopnosti. Výchova není ani projevem lidskosti, tedy toho, co nás odlišuje od jiných živočichů. Výchova sama lidskost zakládá a musíme ji proto brát jako posláním a vykonat ji i za podmínek, že budeme chybovat.¹³⁰

4.2.2 Výchova jako růst

V této kapitole budu vycházet především z knihy *Demokracie a výchova*, kde Dewey problematiku růstu popisuje a také z názorů J. Sokola a J. Patočky. Sokol o člověku říká, že není pro jakýkoli způsob života od přírody vybaven. Musí si umět poradit, najít si své prostředí, přizpůsobovat si ho a tvořit. Ani to ovšem nestačí.¹³¹ „*Kdyby se člověk měl nejdřív sám v sobě a pak ve svém okolí vyznat úplně sám, kdyby měl každý lidský život začínat úplně od začátku a na zelené louce, nikdo z nás by tu dnes nebyl. Ostatně ani úkol hledat a vynalézat si svůj způsob obživy není uložen v člověku jako jednotlivci.*“¹³² Každá lidská skupina, která chce přežít, žije tak, jak viděla u svých předků nebo vrstevníků. Je to účinnější způsob, než překonávat nesnáze života neustále novými a novými způsoby, rekapituluje Sokol.¹³³ Dewey se ptá, jak se přenášejí nehmotné názory, ideje a tužby starších na mladší, nebo jak starší v mladších navodí duševní stavy podobné svým vlastním. Odpověď zní:

---

¹²⁹ DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 29-31.

¹³⁰ PINC, Z., *Počítat do pěti*, Sofis, Praha 1998, s. 180-181.

¹³¹ SOKOL, J., *Filozofická antropologie: člověk jako osoba*, Portál, Praha 2002, s. 81.

¹³² Tamt.

¹³³ Tamt.

působením okolí, toto působení vždy vzbudí nějaké reakce.¹³⁴ *„Žádoucí víra anebo přesvědčení nemůže býti nikomu vtoukáno palicí; potřebné názory a stanoviska nemohou býti na nikoho nahozena jako omítka. Ale ono zvláštní prostředí, v kterém jednotlivec žije, jej navádí, aby viděl a cítil raději tu věc než jinou; vede jej, aby měl určité plány, aby spolu s jinými mohl úspěšně pracovati. Některá přesvědčení posiluje, a jiná oslabuje, což bývá podmínka k získání souhlasu druhých“*, přibližuje Dewey.¹³⁵

Okolím Dewey myslí ty věci, kterými se člověk zabývá a uvádí příklady – pro hvězdáře je nejbližším okolím dalekohled, pro rybu voda, pro polárníka Severní pól.¹³⁶ *„Zkrátka, okolí jsou ony podmínky, které charakteristické stránky činnosti živé bytosti podporují nebo jim překáží, povzbuzují je nebo je zdržují.“*¹³⁷ Život sám je určitý způsob jednání, okolí na takové jednání působí, buď pozitivně, nebo negativně. Člověk má okolí společenské, jeho činnost je závislá na činnostech druhých lidí. Společnost vychovává své nedospělé členy a utváří jejich chování, zpřesňuje Dewey.¹³⁸ Podle Sokola člověk společnost potřebuje, je to nutnost, která dotváří jeho instinkty, umožňuje mu přežít, člověk čerpá z dob minulých a díky tomu je schopen ve světě obstát. Obstojí pouze za předpokladů, které mu příroda poskytla – hlavně řeč a péči rodičů.¹³⁹ Sokolův citát vystihuje situaci takto: *„Na péči o bezmocné nemluvně naváže patnáct až dvacet let výchovy a vzdělávání, kdy se má mladý člověk naučit všechno to, co mu v jeho instinktivní výbavě chybí – a k tomu ještě spoustu dalších věcí, o nichž živočich nemá ponětí.“*¹⁴⁰

---

¹³⁴ DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 17.

¹³⁵ Tamt.

¹³⁶ Tamt., s. 18.

¹³⁷ Tamt.

¹³⁸ Tamt., s. 19.

¹³⁹ SOKOL, J., *Filozofická antropologie: člověk jako osoba*, c. d., s. 81.

¹⁴⁰ Tamt., s. 82.

Patočka také výchovu považuje za celoživotní proces. Říká že, každý člověk se po celý život ustavičně mění. Tyto změny jsou způsobeny mnoha faktory, jedním z nejvýznamnějších je učení. Člověk si na základě zkušenosti osvojuje nové dovednosti, znalosti i postoje. Ne všechny změny, k nimž za života dochází, lze považovat za výsledek učení. Některým reakcím a vzorcům chování se člověk nemusí učit. Tyto vrozené způsoby chování se objevují bez jakékoli předchozí zkušenosti. Vrozené způsoby chování se získávají během dlouhého procesu evoluce, přenášejí se z generace na generaci, na základě učení se lze adaptovat během velmi krátké doby. Učení v mnoha případech probíhá bezděčně, někdy dokonce i bez účasti vědomí. Proces výchovy je úzce spjat se společností. Velmi nás ovlivňuje, v jaké rodině vyrůstáme, jaké kulturní prostředí nás obklopuje. Člověk má také schopnost záměrného, uvědomělého procesu učení. Společnost nemůže existovat bez výchovy, je nutné člověka formovat záměrně.¹⁴¹

Podle Deweye člověk nepůsobí pouze na ostatní jedince, ale i na chování zvířat. Koně pomocí obroku a uzdy postupně přimějeme, aby vykonával určitou činnost. S dětmi je to podobné, míní Dewey. Dítě, které se spálí, když sáhne na určitou hračku, se této hračce bude časem vyhýbat. Bude se vyhýbat i těm, které jsou podobné té původní. Je však toto ještě výchova, ptá se? Nikoli, toto je pouhé cvičení. Koně nezajímá, jak se jeho činnost podílí na společenském užitku, zajímá ho jen krmivo. Dewey kritizoval, že dítě je spíše cvičeno, než vychováváno.¹⁴² Proto je společenské prostředí pro člověka nezbytné, činí z něj podílníka sdružené činnosti, její úspěchy i neúspěchy přijímá za své.¹⁴³

---

¹⁴¹ PATOČKA, J., *Filozofie výchovy*, c. d., s. 22.

¹⁴² DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 21.

¹⁴³ Tamt.

Singule specifikuje, že Dewey neodmítal tradiční obsah výuky, ale chtěl z něho mnoho zachovat. Docházel k závěru, že učivo se neustále mění, protože lidé svoji aktivitou působí na své fyzikální a společenské prostředí.¹⁴⁴ Čapek o Deweyho „růstu“ píše: *„I kdyby bylo tisíckrát dokázáno, praví Dewey, že život jako celek je řízen transcendentním principem ke konečnému cíli, pravda i omyl, zdraví i nemoc, dobro i zlo, naděje i strach zůstaly by tímtéž a tamtéž, jako nyní jsou. Avšak abychom zvýšili svou výchovu, zlepšili své chování a pokročili ve své činnosti sociální, musíme se uchýlit k specifickým podmínkám vzniku a růstu.“*¹⁴⁵ Singule objasňuje, že *„ani Dewey nezamítal tradiční obsah vyučování, naopak z něj chtěl mnoho zachovat. Dovožoval však, že se učivo neustále mění, jak lidé působí na své fyzikální a společenské prostředí; proto se výchova nemůže omezovat na zkušenosti získané od učitele a z učebnice. Nelze jen sbírat zkušenosti a poznatky, ale je třeba minulé zkušenosti a poznatky neustále rekonstruovat v procesu nové experimentace. A tak je nutné dívat se na řešení problémů ne jako na pouhé hledání funkčních a utilitárních poznatků, ale jako neustálé „zápolení“ s učivem. Toto zápolení se má chápat ne jen jako fyzický pohyb, jako zacházení se zkumavkami, počítání peněz apod., ale především jako kritické myšlení a rekonstrukce dříve přijatých myšlenek. V tomto smyslu pragmatisté doporučovali zavádět ve školách místo tradičních předmětů, jako jsou ekonomie a zeměpis, specifické problémové oblasti: doprava, komunikace, obchod apod.“*¹⁴⁶ Podle Singuleho je ve smyslu pragmatické pedagogiky třeba vychovávat „celé dítě“. Tento pojem znamená, že dítě je třeba vychovávat jako komplexní

---

¹⁴⁴ SINGULE, F., *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, c. d., s. 40.

¹⁴⁵ ČAPEK, K., *Pragmatismus čili filozofie praktického života*, c. d., s. 32.

¹⁴⁶ SINGULE, F., *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, c. d., s. 39-40.

bytosť, ktorá touží po kontakte s okolným prostredím, shrnuje Singule.¹⁴⁷ Následne zmiňovaný autor uvádza, že „učiteľ orientovaný podľa pragmatickej pedagogiky v Deweyovej pojetí má ovplyvňovať rúst svojich žiakov ne tým, že jim vtlačí do hlavy ďalšie informácie, ale skôr kontrolovaním prostredia, v ktorom probíha ich rúst. Rúst sa pritom definuje ako „zvyšovanie účasti rozumu na riadenie života“ alebo ako „rozumná adaptácia k prostrediu.“¹⁴⁸ „Činné zvyky jsou myšlení, vynalézání a iniciativa v užívání schopností k novým cílům. Stojí proti rutině, která je zastavení vzrůstu.“¹⁴⁹, charakterizuje Dewey a ďalej upresňuje, že rústu sa účastní tak učiteľ, tak dieťa. U dospelého tak tiež dochádza k obohacovaniu a získavaniu ďalších skúseností. Rozdiel medzi nimi teda nie je v tom, že jeden roste a druhý nie, ale vo spôsobe rústu, ktorý odpovedá rôznym podmienkam.¹⁵⁰ Patočka uvádza výrok Nietzscheho: „Tak dlouho zvedá učiteľ žáky k sobě, až nakonec klesne k nim.“¹⁵¹ Podľa Patočky je výchova skôr jednostranným procesom, vychováva učiteľ žáka a nie naopak. Žiak by mal byť sám sebou, mať svoje vlastné myšlienky, neprebírat iba myšlienky učiteľa.¹⁵²

Ciel výchovy Dewey vidí v tom, aby dieťa dorostlo do stavu dospelého človeka. Podľa Deweya by deti mali byť chápané ako kandidáti na plnohodnotných členov spoločnosti. Je treba pripraviť ich na práva, tak i na povinnosti, ktoré im v dospelosti čakajú.¹⁵³ Dľa Sokola je smysl vzdelání a výchovy takový, že je nutno človeka dlouho vést a zvykat na to, co ho v budoucnu čeká. Aby se o sebe a své potomky dokázal postarat, aby

---

¹⁴⁷ SINGULE, F., *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, c. d., s. 37.

¹⁴⁸ Tamt.

¹⁴⁹ DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 73.

¹⁵⁰ Tamt., s. 74.

¹⁵¹ PATOČKA, J., *Filozofie výchovy*, c. d., s. 37.

¹⁵² Tamt., s. 39.

¹⁵³ DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 74.

obstál ve společnosti a případně aby mohl vést určitou lidskou skupinu.¹⁵⁴ „V moderní době ale vystupuje do popředí i druhá stránka téže věci: období dospívání a kulturního předávání poskytuje zároveň také příležitost k novému přizpůsobení, ke změně“, specifikuje Sokol.¹⁵⁵ Následně uvádí, že žádné společenské tradice netrvají nepřerušeně, neustále se předávají, přecházejí z generace na generaci – budují se neustále znova a znova. Jakkoli se změní životní okolnosti, potřeby a podmínky, projeví se to na tom, jak si vše nastupující generace vyloží a upraví. V tradičních společnostech to probíhalo výrazně jednodušeji. Mladí lidé odkoukávali chování od svých rodičů, a když dosáhli určitého věku, ve zkoušce dospělosti dokázali, že se nebojí, že jsou dostatečně silní a stali se právoplatnými členy kmene. Jen pokud se měl mladý člověk stát šamanem, nebo náčelníkem, musel získat nějaké další specifické dovednosti, ale i to se naučil převážně ve své rodině. Teprve v civilizovanějších státně organizovaných společnostech vznikla potřeba zvláštní profesní přípravy, která musí být vedena odborníky.¹⁵⁶ Kratochvíl ve své knize *Výchova, zřejmost, vědomí* chápe úkoly výchovy následovně: hlavně by měla probudit vědomí, které je vstupem do dospělé zkušenosti. Ovšem dospělé vědomí není absolutní, je relativní k předchozím nevyužitým možnostem. Člověk je nehotový i v dospělosti, i když je vyspělý fyzicky, měl by se o své vzdělání a výchovu neustále starat a být za ni zodpovědný.¹⁵⁷

4.2.3 Myšlení ve výchově a morální důsledky výchovy

V předchozích kapitolách jsem zmínila, že Dewey lidskou mysl nepovažoval za něco odděleného od člověka a světa vůbec. Na myšlení

---

¹⁵⁴ SOKOL, J., *Filozofická antropologie: člověk jako osoba*, c. d., s. 83.

¹⁵⁵ Tamt.

¹⁵⁶ Tamt.

¹⁵⁷ KRATOCHVÍL, Z., *Výchova, zřejmost, vědomí*, c. d., s. 106-107.

se ve výchově bohužel pohlíží jako na něco, co lze rozvíjet mimo zkušenost. Dewey zdůraznil, že právě proto bychom měli myšlení věnovat pozornost.¹⁵⁸ James popsal, že myšlenky se stávají pravdivými tehdy, pokud je můžeme ztotožnit s naší zkušeností, pokud jsou nám užitečné v propojování všech oblastí naší zkušenosti, pokud se můžeme spolehnout, že budou bezpečně pracovat. Myšlenka je pravdivá instrumentálně, pravdivost našich myšlenek závisí na schopnosti jejich fungování. Dewey, inspirován Jamesem, pozoroval proces, který právě probíhal, k němu se přidává odchylka, což nazýval *přijímání nového názoru* a následně vysvětluje: každý člověk má soubor vlastních původních zkušeností, nová zkušenost mu může tyto názory narušit, dochází k vnitřnímu neklidu, člověk si touží zachovat co nejvíce původních názorů. Postupem času objeví myšlenku novou, která je pro něho přijatelná a dokáže bezbolestně propojit starou a novou zkušenost. Nová pravda tedy zprostředkovává a vyrovnává přechody mezi starými a novými fakty. Starou pravdu nemůžeme úplně zatratit, jelikož bychom tak znehodnotili to, co jsme doposud vytvořili a objevili. Okolo nás se pořád zjevují nové a nové fakty, ovšem ne všechny mění staré systémy, pouze mohou obohatit naši zkušenost. Až když se o nové fakty začneme zajímat a vyprávět o nich, teprve pak je můžeme nazvat pravdivými. Nový názor je jakýmsi sloučením staré pravdy a nového faktu, který je subjektivní. Objektivní pravda neexistuje. Pravdivost spočívá v tom, že dojde ke spojení starých zkušeností s novými, shrnuje Dewey.¹⁵⁹

Dewey vyjádřil jasné stanovisko, že *„žádnou myšlenku, ani žádný pojem není možno jakožto myšlenku nebo pojem dopravit od jednoho člověka k druhému. Vysloví-li se myšlenka tomu, komu byla řečena, není*

---

¹⁵⁸ SINGULE, F., *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, c. d., s. 134.

¹⁵⁹ JAMES, W., *Pragmatism: nové jméno pro staré způsoby myšlení*, c. d., s. 43-45.

už myšlenkou, nýbrž daným faktem. Člověk myslí jen tehdy, když zápasí se stavem věcí, s problémem, jak se jemu jeví přímo, když sám hledá a nalézá své východisko.¹⁶⁰ Znaky myšlení ztotožňuje Dewey se znaky metody výchovné zkušenosti a v *Demokracii a výchově* je popisuje následovně: „První je, že žák má skutečný a pravý stav zkušenosti; že je zde ustavičná činnost, o kterou on se zajímá sám kvůli sobě. Druhý je, že se z tohoto stavu vyvíjí skutečný problém jakožto popud k myšlení. Třetí, že žák má poučení a že koná pozorování potřebná k řešení problému. Čtvrtý, že jej napadají tušená řešení (problémů) a že on je má rozvíjetí uspořádaně. Pátý, že má možnost a příležitost vyzkoušetí svá mínění praktickým užitím, aby si ujasnil jejich význam a sám sobě objevil jejich platnost.“¹⁶¹ Čapek napsal, že myšlení ve výchově by mělo být už od svého počátku plánováním, předvídaním, formováním cílů, tedy výběrem a uspořádáváním prostředků k jejich efektivní a úspěšné realizaci. Některé myšlenky jsou velmi užitečné, některé naopak škodlivé. Důležité je umět předvídat, každá pravda nebo myšlenka může být jednou prospěšná.¹⁶² „Pravda je věc, která je dělána v průběhu naší zkušenosti, podobně jako zdraví, bohatství a síla“, uzavírá Čapek.¹⁶³ Podle Patočky dochází k blednutí a odosobnění hodnot, studenti považují výklad za nepotřebný k životu. Výchova by spíše měla spočívat v praktických ukázkách a opravdovém přemýšlení. Bohužel již sofisté udělali ze vzdělání zdroj příjmů. Lze říct, že už Platón se snažil sofistiku z pedagogiky vyloučit.¹⁶⁴

Zpět ke knize *Škola a společnost*, tam Dewey kritizoval tehdejší školní systém za to, že vytváří málo příležitostí pro praktické aktivity. Do

---

¹⁶⁰ DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 217.

¹⁶¹ Tamt., s. 222-223.

¹⁶² ČAPEK, K., *Pragmatismus čili filozofie praktického života*, c. d., s. 19.

¹⁶³ Tamt.

¹⁶⁴ PATOČKA, J., *Filozofie výchovy*, c. d., s. 20.

škol se sice vracejí předměty, které byly vykonávány v domácnostech zcela běžně – šití, vaření, pracovní výchova. Nabízí se otázka, proč se tak děje. Aby se dívky naučily pečovat o domácnost a hoši řemeslům a obchodu? To zcela jistě také, ale není to ten nejhlavnější důvod. Je třeba brát tyto činnosti jako něco, co je důležité pro společnost, jako prostředky umožňující kvalitní život a začlenění do společnosti. Ovšem škola samotná nemůže vytvořit přirozenou sociální jednotku, tak jako to lze, např. při sportu.¹⁶⁵ „*Po stránce ethické tragickou slabostí nynější školy jest, že hledí vpraviti budoucí členy do prostředí, v němž podmínky sociálního ducha docela scházejí*“, namítá Dewey.¹⁶⁶ Dále píše, že škola nemůže být odtržena od života společnosti, protože sama musí vytvářet typické podmínky života ve společnosti, musí simulovat stav světa. Bohužel, dle Deweye, je škola od běžného života velmi vzdálená.¹⁶⁷ „*Jenom prací konanou se světem a ve světě poznáváme jeho význam a měříme jeho hodnotu.*“¹⁶⁸ A navazuje tím, že manuální práce by měla být prostředkem k objasnění vědy, abychom se přiblížili světu a poznali historii, která je nezbytná pro současnost. Kde jinde, než v historii, můžeme nalézt původ hospodářského zla. Již dětem a mladým lidem by měly být vštěpovány takové hodnoty, abychom zlu dokázali lépe čelit. Původně bylo vzdělání určeno pouze pro určité skupiny obyvatelstva, knihy byly přepisovány ručně a jejich šíření bylo v moci církve. Průmyslová revoluce tohle změnila a přístup ke vzdělání zasáhl všechny vrstvy. Co se ovšem moc nezměnilo, byl samotný přístup k vyučování, který jakoby ustrnul v minulosti. Došlo k oddělení teorie od praxe. Někdo se vzdělává pouze teoreticky, někdo pouze prakticky. Dětem stačí, píše

---

¹⁶⁵ DEWEY, J., *Škola a společnost*, c. d., s. 16.

¹⁶⁶ Tamt., s. 17.

¹⁶⁷ Tamt., s. 20.

¹⁶⁸ Tamt., s. 24.

smutně Dewey, že si osvojí základy psaní a počítání, to jim v budoucnu stačí, aby si zajistily holé živobytí.¹⁶⁹

Uvedli jsme, že teorie se oddělovala od praxe. Dewey se domnívá, že jakékoli oddělení je nesprávné. Metodu nelze od látky oddělit, vyvozuje Dewey.¹⁷⁰ Čapek také hovoří o teorii a praxi; není možné, aby veškeré poznání bylo podřízeno praxi. Poznání usiluje i o svoji samostatnost, o odtržení od životní praxe. Právě tehdy vzniká teorie, naprosto netknutá praktickým životem. Pragmatismus tuto teorii nepřijímá, ruší ji, ač my nemůžeme o neoddělitelnosti myšlení pochybovat. Pro vědecký pokrok je také prospěšnější, dochází-li k neoddělitelnosti vědy od praxe.¹⁷¹ *„Domněnka, že metoda je věc od ostatních věcí odloučená, souvisí s pojetím dualismu, t.j. odloučením ducha lidské bytosti od světa věcného. Tato domněnka činí vyučování a učení se formálním, mechanickým a stísněným“*, konstatuje Dewey.¹⁷² Problém vyvstane jasněji, pokud se blíže zaměříme na chyby ve výchově, které přináší oddělení metody od učiva, specifikuje Dewey v *Demokracii a výchově*.¹⁷³

1) *„Zanedbávají se konkrétní situace zkušenosti. Bez případů, které je možno studovati, není možno žádnou metodu objeviti. Metoda se odvozuje z pozorování toho, co se skutečně děje, při čemž se také ještě dbá, aby se to po druhé zdařilo lépe.“*¹⁷⁴

2) *„Na druhém místě pojetí method oddělených od látky je příčinou nesprávného pojetí kázně a zájmu, jak už bylo podotčeno. Pokládá-li se*

---

¹⁶⁹ DEWEY, J., *Škola a společnost*, c. d., s. 24-29.

¹⁷⁰ DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 225.

¹⁷¹ ČAPEK, K., *Pragmatismus čili filozofie praktického života*, c. d., s. 23-24.

¹⁷² DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 244.

¹⁷³ Tamt., s. 229.

¹⁷⁴ Tamt.

účinný způsob uspořádání látky za cosi už hotového a od látky odděleného, jsou zrovna jen tři možné způsoby, kterak zřídit mezi nimi příbuznost dosud nepředpokládanou. První je zužitkovat vzrušení, prudkého přívalu radosti, podrážděné chuti. Druhý je způsobit, aby důsledky vyplývající z nepovšimnutí byly bolestné; můžeme pohrozit nepříjemnostmi, abychom v člověku vzbudili zájem o látku, která je mu cizí. Anebo můžeme přímo někoho vyzvat, aby se přičiňoval, důvodu neuvádějící. Můžeme spoléhat na přímé napětí „vůle“. V praxi však tento poslední způsob je účinný jen tehdy, když je podněcován strachem před nemilými následky.¹⁷⁵

3) „Na třetím místě se sám úkon učiti se prohlásí za přímý a vědomý cíl. Zpravidla učení se bývá zisk a odměna za to, že jsme se s látkou obírali. Děti se vědomě nezačínají učit choditi ani mluvíti.“¹⁷⁶

4) „Na čtvrtém místě mínění, že je třeba oddělovat ducha a látku, má ještě také ten účinek, že metoda chce býti zredukována na úsečnou a suchou rutinu mechanicky procházející předepsanými stupni. Nikdo nemůže říci, v kolika třídách děti jsou zkoušeny z počtů nebo z mluvnice musí – pod domnělým příkazem nedotknutelné metody – odříkávati určité slovní formulky napřed posvěcené.“¹⁷⁷

Šíp je přesvědčen, že Deweyho originalita spočívá v jeho snaze vidět kontinuitu všeho. V teorii výchovy je tato snaha vyjádřena základním Deweyho pravidlem, které zní: vychovatel musí uplatnit vliv na své žáky nebo studenty skrze aktivní prostředí.¹⁷⁸ Dewey zastával názor, píše

---

¹⁷⁵ DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 230.

¹⁷⁶ Tamt.

¹⁷⁷ Tamt., s. 231

¹⁷⁸ ŠÍP, R., *Dewey's and Rorty's thoughts on education* [online, cit. 22. 3. 2013]. Dostupné z WWW: http://www.pragmatismtoday.eu/summer2010/Sip-Deweys_and_Rortys_Thoughts_on_Education.pdf .

Singule, že lépe se pracuje s méně fakty a pravdami, výhodnější je rozumem zpracovávat méně faktů, ale tak, že získaný názor bude hodnotnější a reálnější.¹⁷⁹ *„Nejčastějšími nepříznivými důsledky, jež plynou z nevhodné kompilace vyučování a přetěžování žáků ve škole, nejsou únava, nervové napětí a s tím související povrchní znalosti, ale to, že nedochází k pochopení, co znamená skutečná znalost věci a názor na ni. Intelektuální odpovědnost má v této věci přísná měřítko. Tato měřítko mohou být vytvářena pouze praxí, která dbá o smysl toho, co se osvojuje a jedná podle toho“*, vyjasňuje Singule myšlenky Deweye.¹⁸⁰

Myslet, tím Dewey míní *„hledat, ptát se, vyzvídat, co ještě není dáno, co není po ruce. Někdy se mluvívá, jako by „původní zkoumání“ byla zvláštní výhrada učenců nebo aspoň pokročilých vědeckých pracovníků. Ale všechno myšlení je bádání a všechno bádání je vlastní, původní u toho, kdo je pěstuje dále, a třeba kdekdo na světě už jistě věděl, co on teprve ještě stále hledá.“*¹⁸¹

V Americké pragmatické pedagogice je *„každá zkušenost hybnou silou. Její hodnota může být posuzována jen na základě toho, k čemu směřuje a kam vede. Od narození až do smrti žijeme ve světě osob a věcí, který je do značné míry tím, čím je, protože byl utvořen a postoupen dřívější lidskou činností. Je-li tento fakt ignorován, zachází se se zkušeností, jako kdyby byla něčím, co probíhá výhradně uvnitř těla a myslí jedince. Z těchto pramenů je zkušenost neustále živena.“*¹⁸². Singule uvádí Deweho příklad, že je nepochybné, že jiný druh zkušenosti má chlapec z města, jiný chlapec z venkova, přijímáme tyto jejich

---

¹⁷⁹ SINGULE, F., *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, c. d., s. 139.

¹⁸⁰ Tamt.

¹⁸¹ DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 201.

¹⁸² SINGULE, F., *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, c. d., s. 170.

zkušenosti za samozřejmé, ale ony naopak vytvářejí způsob, jak může vychovatel bez donucení řídit zkušenost daných chlapců. Dewey požadoval, aby cílená výchova poskytovala takové prostředí, kde může tato interakce působit na osvojování důležitých poznatků, které se mohou stát nástroji dalšího učení.¹⁸³

Veškerý dualismus, který kritizuje Dewey, dualismus mezi duchem a konáním se musí nepochybně odrazit v teorii mravnosti. Tento dualismus vyvstává z toho, že morálku nechápeme příliš široce. Jednak ji nespojujeme s účinnou schopností vytvářet něco potřebného pro společnost, bereme ji moc emocionálně, na straně druhé ji omezíme na pouhý pevně stanovený seznam aktů jednání, podléháme příliš konvenci a tradici. Morálka ale obsahuje veškeré jednání týkající se našich vztahů k ostatním, tudíž i takové akty jednání, u kterých si při jejich provádění nemusíme uvědomit jejich sociální dosah. Praktická činnost musí být totožná s morálkou, zůstává neoblomný Dewey.¹⁸⁴ Otázka hodnot je tedy mravní otázkou, která se týká uspořádání životních zájmů. Dewey uvádí příklad muže, který někdy rád poslouchá hudbu, jindy si povídá s přáteli, jindy vydělává peníze. Každá z těchto činností je pro něho svým způsobem důležitá, má v jeho životě specifické nenahraditelné místo. Každá činnost má svoji hodnotu, nemůžeme je poměřovat, hodnota spočívá právě v té určité činnosti. Dewey dodává, že někdy je třeba si vybrat určitou činnost, pak záleží pouze na nás, čemu dáme přednost, žádná činnost není hodnotnější než jiná.¹⁸⁵ Studijní obory nelze sestavit v hierarchickém pořadí podle důležitosti. Nelze jeden obor označit za více cenný, než druhý. Každý obor hraje nenahraditelnou roli ve zkušenosti.¹⁸⁶

---

¹⁸³ SINGULE, F., *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, c. d., s. 170.

¹⁸⁴ Tamt., s. 149.

¹⁸⁵ DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 322-323.

¹⁸⁶ Tamt., s. 323.

„Ježto výchova není prostředek k živobytí, nýbrž splývá s výkonem života samého, užitečným a vnitřně významným, jediná poslední a nejvyšší cena, kterou je možno udati, je právě život sám“, dodává Dewey.¹⁸⁷

Dewey shrnuje, píše Singule, že morálka se přímo týká charakteru a charakter od člověka nelze oddělit. Člověk se nemůže stát morálním, aniž by nepřišel do styku s ostatními lidmi.¹⁸⁸

---

¹⁸⁷ DEWEY, J., *Demokracie a výchova*, c. d., s. 324.

¹⁸⁸ SINGULE, F., *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, c. d., s. 150.

5 Závěr

První kapitola je snahou o objasnění podmínek, za kterých vznikl pragmatismus v USA. Tento moderní proud filozofického myšlení reagoval na kulturní, hospodářskou a ekonomickou přeměnu, která probíhala na konci 19. století. Situace ve společnosti té doby sebou nesla nové požadavky na výchovu mladé generace. Bylo třeba ji připravit na náročné společenské podmínky a taktéž přesvědčit dospělou populaci, že moderní vzdělávání bude pro společnost prospěšné. Uvedli jsme některé předchůdce pragmatismu a posléze hlavní myslitele, kteří se zasloužili o jeho rozmach. Opomenout nelze ani dřívější filozofy, jejichž myšlení lze do určité míry pokládat za pragmatické. Z toho vyplývá, že pragmatismus není něčím novým. Zaměřuje se jak na fakty vědecké, tak i nevědecké, subjektivní. Pragmatismus je spíše metodou. Zmínili jsme rysy pragmatismu a podmínky, za jakých se vyvíjel a okolnosti, kterými byl podmíněn. Filozofický význam pragmatismu tkví v tom, že je otevřený, zastává empirický postoj, odvrací se od dogmat a konečných pravd. Uznává, že není nic špatného na tom, vylepšit si svůj život, že to co bychom měli považovat za pravdivé, je pro nás hodnotné a dobré. Ale také poukazuje na to, že je třeba přijímat i takové mravní názory, které zlepšují mezilidské vztahy. Pragmatismus je spíše metodou, která uvádí teorii do praxe.

Zkušeností se zabývá druhá kapitola. Přiblížili jsme pojetí zkušenosti u Johna Dewey a pojetí zkušenosti v počátcích filozofie. Zkušenost byla v antice brána jako něco nesoběstačného, jelikož zahrnuje i nedostatky a touhy. Oproti tomu rozum je ucelený. Zkušenost byla brána jako protiklad pravého vědění. Ve středověku se tento názor moc nelišil, zkušenost stále zůstávala méně hodnotnou, v područí rozumu. V 17. a 18. století došlo k opačnému nazírání na vztah mezi rozumem a zkušeností. Zkušenost, která měla v antice praktický význam, se nyní stala teorií škatulkující přijaté myšlenky. Aktivní činnost téměř

zmizela ze škol. Zkušenosti zůstalo pasivní přijímání vjemů. Taková reforma se ale na dlouho neujala. Brzy se začalo vracet původní pojetí zkušenosti jako záležitosti praxe, ne poznání. Dewey takové stanovisko považuje za příliš radikální - zkušenost nepojímal jako něco podřadného ani nadřazeného, nýbrž jako důležitou součást nezbytnou k dosažení pravého poznání. Deweyho pojetí zkušenosti bylo specifické a ztotožňovalo se s pragmatickým přesvědčením o neoddělitelnosti jedince a prostředí. Člověk je součástí skutečnosti. Zkušenost samotná zahrnuje dva propojující se živly – zkoušení a zakoušení, činnost a trpnost. Člověk poznává, nikdy není v pasivní pozici ke světu, nikdy není pouhým pozorovatelem, mění, ovlivňuje a rekonstruuje tento svět a tím zpětně vynucuje rekonstrukci naší zkušenosti. Dewey říkal, že tento svět není hotový, naopak se stále proměňuje. Člověk vzešel z přírody a tedy její součástí. Člověk, aby přežil, musí se přizpůsobit prostředí, takže přizpůsobování a přežívání je v podstatě to samé. Tato myšlenka není závislá na charakteru prostředí, může být jak přírodní, tak sociální.

Dewey kritizoval tradiční epistemologie za to, že považovali zkušenost za něco subjektivního a přírodu za něco objektivního. Zkušenost v sobě zahrnuje jak subjektivno, tak objektivno, skládá se převážně z aktivních vztahů mezi člověkem, přírodou a společností. I na prostředí záleží, zda člověk dosáhne svých cílů. Poznání je nástrojem úspěšného konání. Zkušenost je pro Deweye klíčovým ale zároveň velmi tajemným pojmem jeho pragmatické instrumentální filozofie. Snažil se empirickou metodu vyzdvihnout na hlavní metodu filozofie, pomocí které je možno rekonstruovat stávající filozofii.

O tom, že je výchova pro společnost důležitá, neměli pragmatisté pochyb. Nešlo si nevšimnout, že pojetí výchovy v dějinách prošlo několika fázemi. Každou konkrétní společnost lze pochopit poté, co se podíváme na její postoje k výchově nové generace. Deweyho pedagogika se začala stávat doktrínou, což on sám považoval za nedemokratické. Dewey byl

nejprve zastáncem herbartovské pedagogiky a posléze se přikláněl k progresivní výchově, která znamenala důraz na odmítnutí pasivního učení a tupého drilování. Vztah mezi učitelem a žákem by měl být demokratický. Výchova by měla sloužit jako prostředek ke zvládnutí měnící se společenské situace. Výchova a společnost jsou na sobě závislé. Pragmatistická pedagogika měla za úkol nahradit rodinnou výchovu školní výchovou a vychovat člověka, který bude společnosti podřízen. Pragmatisté pokládali mravní růst za hodnotnější, než pouhý praktikismus.

Patočka míní, že školní výchova by neměla být jen prostředkem k nějakým cílům, ale člověk má chtít něco víc. Školní výchova nemůže beze zbytku nahradit výchovu rodinnou, nelze opomenout, z jaké rodiny člověk vzešel. Výchova je podle Patočky spíše jednostranným procesem, učitel vychovává žáka, ne naopak. Pomocí výchovy nedosáhneme mravnosti. Skrze výchovu teprve může existovat to, co odlišuje člověka od zvířat - filozofie, náboženství, politika. Pro Patočku je filozofie nezbytná pro pochopení světa a života vůbec. Jde mu o vzdělání ke svobodě a k odpovědnosti, to je to, v čem koresponduje s pragmatismem.

Sokol chápe novorozence jako zcela nepřipraveného na jakýkoli život. Příroda ho nevybavila tak, aby bez pomoci přežil, obdařila ho pouze předpoklady pro přežití. Člověk potřebuje společnost, pomocí ní přežívá. Učí se od svých předků, přebírá generacemi osvědčené postupy. Pro Deweye je naopak zvyk něčím pasivním, nečinným. Kultura je pro člověka to, co pro zvíře instinkty, umožňuje mu přežít, míní Sokol.

Cílem výchovy je podle Deweye dospělý člověk, který je schopný se stát právoplatným členem společnosti. Sokol naopak považuje výchovu za celoživotní stáletrvající proces, výchova a vzdělání by dítě měly připravit na situace, které ho v budoucnu čekají.

Výchovu Dewey považuje za proces neustálé rekonstrukce zkušenosti. Stejně tak jako se mění zkušenost, mění se i prostředí, které tuto zkušenost zprostředkovává. Je třeba neustále zlepšovat školní prostředí, aby se žák co nejefektivněji připravil na budoucí situace. Podle Deweye to nejlépe dokáže filozofie. Výchova by měla nejprve vést k člověku samotnému a až posléze by se měla stávat odbornější. Z minulosti bychom si měli odnášet takové zkušenosti, které jsou pro náš život hodnotné a užitečné, abychom tak zlepšili naši budoucnost. Každý člověk má jiný žebříček svých životních zájmů. Každý považuje za hodnotné něco jiného. Tyto zájmy nelze porovnávat, hodnota spočívá právě v té určité činnosti. Dewey ztotožňuje mravní výchovu s výchovou pro demokracii. Pro člověka je nutná svoboda, aby se mohl realizovat, ale zároveň nutně musí spolupracovat se společností, aby se vylepšoval život všech jejích členů.

Dewey je často mylně považován za představitele pedocentrické pedagogiky a za reformního myslitele. On však měl hlavní zájem na tom, aby vyřešil výchovné problémy své doby za účasti pragmatistické pedagogiky. S ostatními významnými představiteli pragmatismu ovlivnil i ostatní obory kromě výchovy. Převážně psychologii, sociologii a politiku. Jeho filozofie si v každé generaci bude neustále nacházet své příznivce.

6 Použité zdroje

6.1 Seznam literatury

BODNÁR, Ján, *Pragmatizmus, Realizmus, Fenomenológia, Existencializmus*, Epoque, Bratislava 1969, ISBN neuvedeno.

ČAPEK, Karel, *Pragmatismus čili filozofie praktického života*, Olomouc, Votobia 2000, ISBN 80-7198-299-7.

DEWEY, John, *Demokracie a výchova*, přel. J. Hruša, vydal Jan Laichter, Praha 1932, ISBN neuvedeno.

DEWEY, John, *Škola a společnost*, přel. J. Mrazík, vydal Jan Laichter, Praha 1904, ISBN neuvedeno.

HLAVINKA, Pavel, *Dějiny filozofie - jasně a stručně*, TRITON, Praha 2008, ISBN 978-80-7387-015-7.

HROCH, Jaroslav, ŠÍP, Radim, MADZIA, Roman, FUNDA, Ondřej, *Pragmatismus a dekonstrukce v anglo – americké filozofii*, Paido, Brno 2010, ISBN 978-80-7315-205-5.

JAMES, William, *Pragmatism: nové jméno pro staré způsoby myšlení*, CDK, Brno 2003, ISBN 80-7325-022-5.

KRATOCHVÍL, Zdeněk, *Výchova, zřejmost, vědomí*, Herrmann a synové, Praha 1995, ISBN neuvedeno.

PATOČKA, Jan, *Filozofie výchovy*, PedF UK, Praha 1997, ISSN 0862-4461.

PINC, Zdeněk, *Fragmenty k filosofii výchovy*, OIKOYMENH, Praha 1999, ISBN 80-7298-004-1.

PINC, Zdeněk, *Počítat do pěti*, SOFIS, Praha 1998, ISBN 80-902439-2-4.

SINGULE, František, *Americká pragmatická pedagogika: John Dewey a jeho američtí následovníci*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1990, ISBN 80-04-20715-4.

SOKOL, Jan, *Filozofická antropologie: Člověk jako osoba*, Portál, Praha 2002, ISBN 80-7178-627-6.

ŠÍP, Radim, *Richard Rorty: Pragmatismus mezi jazykem a zkušeností*, Paido, Brno 2008, ISBN 978-80-7315-171-3.

VIŠŇOVSKÝ, Emil, MIHINA, František, *Pragmatizmus*, IRIS, Bratislava 1998, ISBN 80-88778-45-X.

6.2 Elektronický zdroj

ŠÍP, Radim, *Dewey's and Rorty's thoughts on education*

[online, cit. 22. 3. 2013]. Dostupné z: WWW:

http://www.pragmatismtoday.eu/summer2010/Sip-Deweys_and_Rortys_Thoughts_on_Education.pdf.

6.3 Jiný zdroj

Téma: *Metafora zkušenosti: Deweyho cesta ven z ontologie separátních objektů*, přednáška Mgr. R. Šípa, Ph.D., odborného asistenta Masarykovy Univerzity, Brno 18. 3. 2013.

7 Resume

Pragmatism responded to the cultural, business and economic changes that took place in the USA at the end of the 19th century. At that time situation brought new demands to the education of the young generation. Pragmatism is not a new direction; it is rather a method that presents the theory into practice.

Pragmatism admits that there is nothing wrong on that, to improve our life, that's what we should consider as truthful, is valuable and good for us. But it also points out that it is necessary to accept such moral opinions which improve interpersonal relationships.

Experience was for John Dewey a key element in pragmatic instrumental philosophy. Concept of this philosophy was still changed through history.

Dewey considered it as an important part necessary to achieve true knowledge. Experience includes two elements - experiencing and testing.

Dewey emphasized empirical method as the main philosophical method by which it is possible to reconstruct the existing philosophy. Society and education are dependent on each other. Pragmatic pedagogy ought to replace family education, school education and educate man subordinated to society. However, the relationship between teacher and pupil should be democratic. Moral growth was for pragmatics more valuable than practicisim. Dewey identifies moral education with education for democracy.

Jan Patocka thinks that education in family cannot be ignored and completely replaced with school education. Through education can finally exist that what distinguishes humans from animals - philosophy, religion or politics. Jan Sokol says that man is by nature endowed the only with

prerequisites for survival. Without the help of others they would not survive. Culture is for humans same thing, what are instincts for the animals, it allows them to survive. Sokol considers education to be a continuous lifelong process. On the contrary, Dewey saw a goal in education of adults, able to be a rightful member of society.

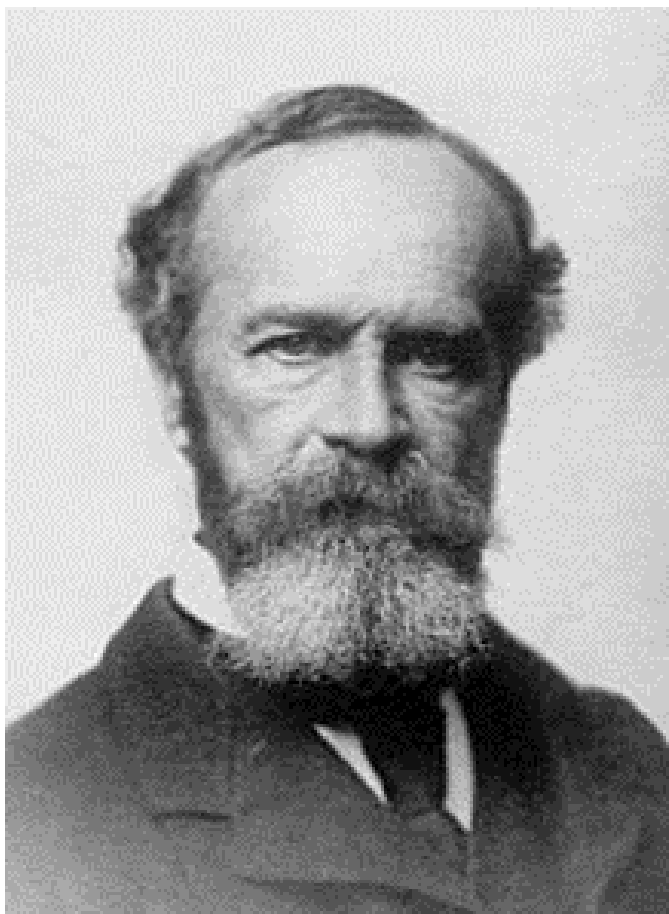
Dewey is often mistakenly considered to be representative of child-centered pedagogy and a reform thinker. His main interest was to solve educational problems of his time with the participation of pragmatism pedagogy. As an important representative of pragmatism influenced excluding education even in other fields, especially politics, sociology and psychology.

8 Přílohy

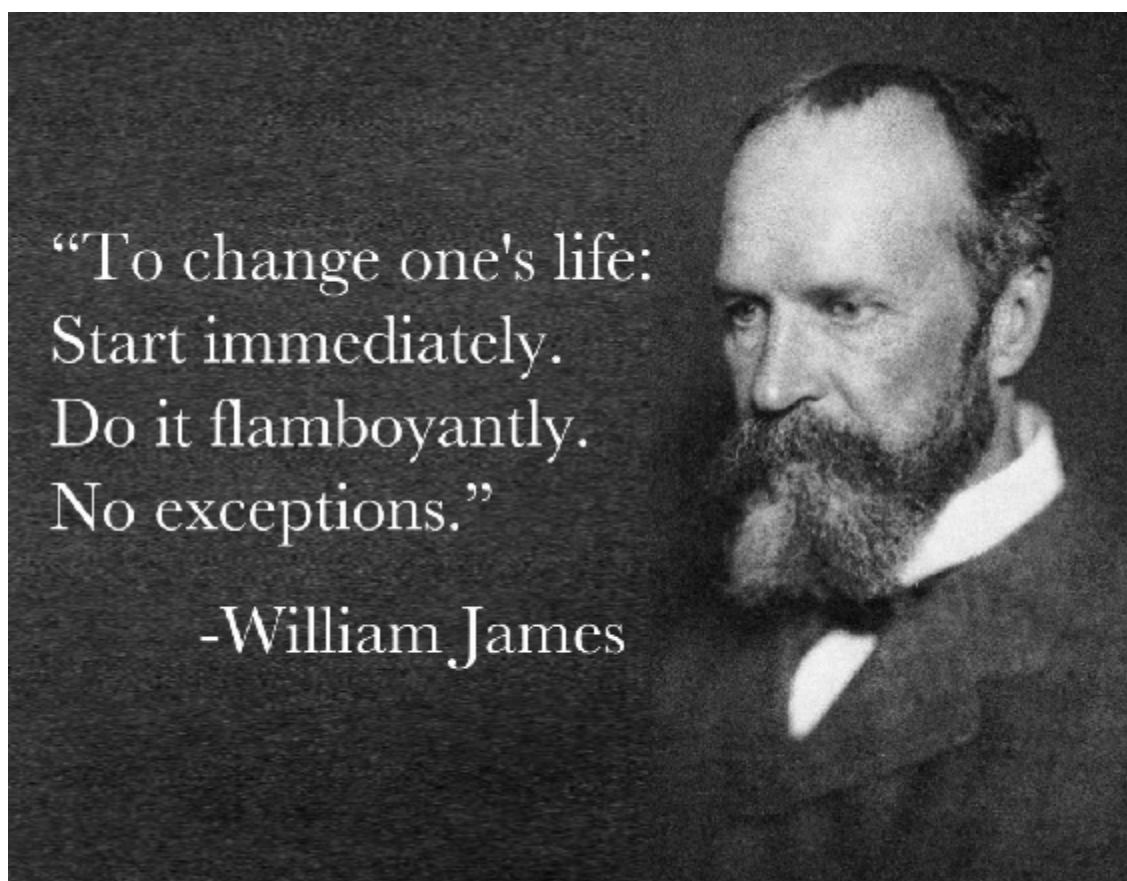

If we teach today's
students
as we taught
yesterday's,
we rob them of
tomorrow.
- John Dewey

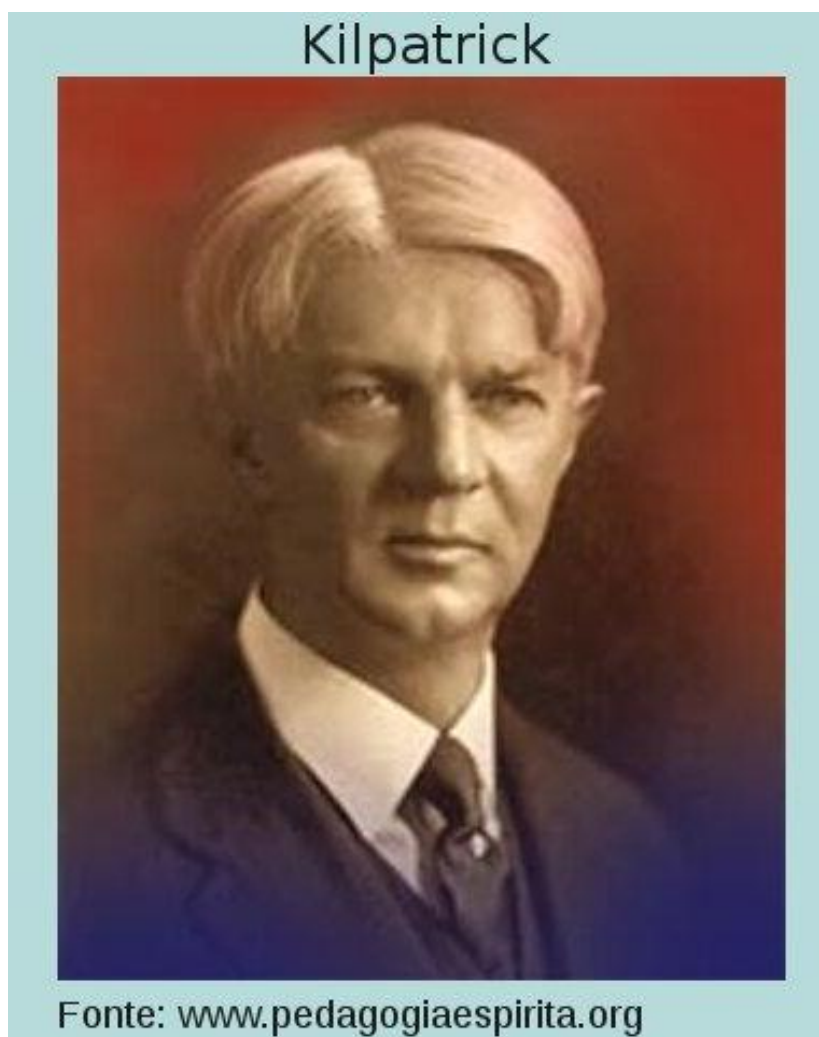
Obr. 1: John Dewey, [online, cit. 15.3. 2013]. Dostupné z
WWW: <http://images.google.com/>
[http://www.prometheaeducation.com/wp-
content/uploads/2012/04/John-Dewey.jpg](http://www.prometheaeducation.com/wp-content/uploads/2012/04/John-Dewey.jpg)

Obr. 2: William James, [online, cit. 15.3. 2013]. Dostupné z WWW: http://images.google.com/http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/2/22/Wm_james.jpg/220px-Wm_james.jpg

Obr. 3: William James, [online, cit. 15.3. 2013]. Dostupné z WWW: <http://images.google.com/http://bookriot.com/wp-content/uploads/2013/01/william-james-bday-image-1024x796.jpg>

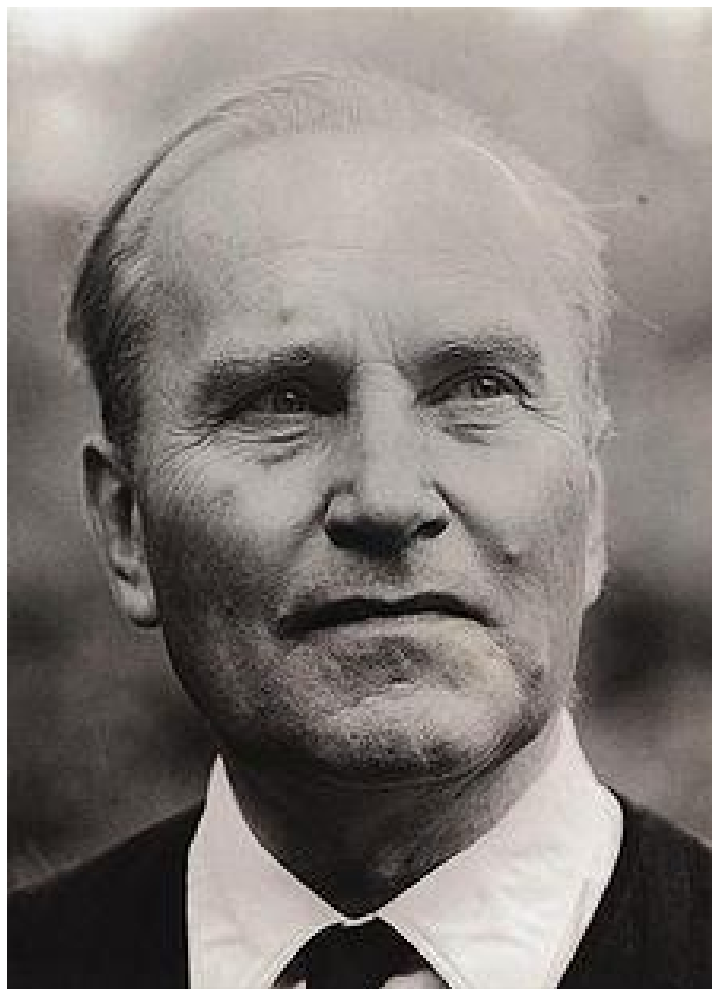
Obr. 4: William H. Kilpatrick, [online, cit. 15.3. 2013]. Dostupné z WWW: <http://images.google.com/>
<http://www.educadores.diaadia.pr.gov.br/arquivos/File/tvmultimedia/imagens/6pedagogia/3kilpatrick.jpg>

Obr. 5: Karel Čapek, [online, cit. 15.3. 2013]. Dostupné

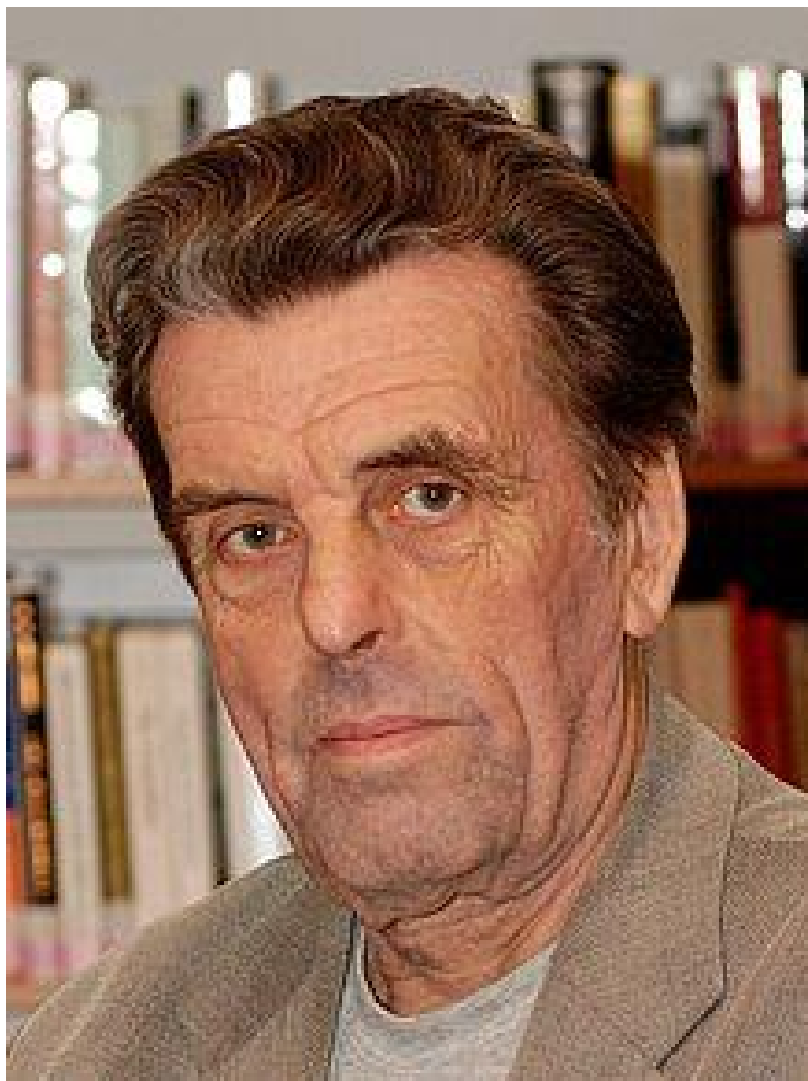
z WWW: <http://images.google.com/>

http://t1.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcRU1z_fenw05zzyYl_HySIFqQ5lI0tmpnIrKeLZlQUdtd9f2iFo

Obr. 6: Jan Patočka, [online, cit. 15.3. 2013]. Dostupné z WWW: http://images.google.com/http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/2/2c/Patočka_1971.jpg/225px-Patočka_1971.jpg

Obr. 7: Jan Sokol, [online, cit. 15.3. 2013]. Dostupné z WWW: http://images.google.com/http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/fa/Jan_Sokol.jpg/220px-Jan_Sokol.jpg